

JEE SUSE SÕNUM

SELGITUS ISLAMI VAATEPUNKTIST

Dr. A. B. Philips

IQRA

Esimene väljaanne

Autoriõigus 2012

See raamat on autoriõigusega kaitstud. Raamatu osi või tervet raamatut on lubatud kasutada hariduslikel eesmärkidel tingimusel, et kasutatud informatsiooni ei ole mingil viisil tsiteeritud väljaspool konteksti ega kasutatud kasu teenimise eesmärgil ning et teksti allikas on märgitud.

Autor: Dr. A. B. Philips

Tõlgitud inglise keelest: „The True Message of Jesus“. 2007. Riyadh: Islamhouse.

Tõlkija: Kätlin Hommik-Mrabte

Keeletoimetaja: Tiina Kanarbik

Kujundaja: Airi Hunt

ISBN 978-9949-30-629-9

Sisukord

SISSEJUHATUS	7
1. PEATÜKK: PÜHAKIRJAD	9
AUTENTSED KÄSIKIRJAD	10
INGLISKEELSE PIIBLI VERSIOONID	12
AUTORLUS	15
1. Toora	15
2. Evangeeliumid	18
VASTURÄÄKIVUSED	21
1. Vana Testament	21
2. Uus Testament	22
3. Koraan	25
PÜHAKIRJA KRIITIKA	27
Vasturääkivused Koraanis?	27
2. PEATÜKK: JEESUSE ISIK	31
SÕNUMITOOJA	31
INIMENE	32
NEITSIST SÜNDIMINE	34
IMED	34
„TÕENDID“ JEESUSE JUMALIKKUSEST	36
1) Alfa ja oomega	36
2) Jeesuse varasem eksistents	37
3) Jumala poeg	38

4) Jumalaga üks	40
5) Kummardamisega nõustumine	41
6) „Alguses oli sõna“	43
VANAD MÕTTED	46
MODERNSED MÕTTED	49
3. PEATÜKK: SÕNUM	52
JUMALA TAHTELE ALLUMINE	52
SEADUS	52
UNITARISM	54
MOSLEM, MITTE MUHAMEEDLANE	57
JUMALA KUJUTAMINE	57
ENNUSTUS	59
4. PEATÜKK: TEE	62
JEESUSE TEE	63
1) Ümberlõikamine	64
2) Sealiha	65
3) Veri	66
4) Alkohol	67
5) Rituaalne pesemine enne palvet	68
6) Täiskummardus palves	68
7) Naise katmine	69
8) Tervitus	70
9) Almus	71
10) Paast	72
11) Intress	72
12) Polügaamia	73
LÕPPSÕNA	76
KASUTATUD KIRJANDUS	79

SISSEJUHATUS

Jeesus Kristus on maailma kahe kõige rohkemate järgijatega religiooni – kristluse ja islami – ühisosa. Järgnev uurimus Jeesuse sõnumist ja isikust põhinebki sellel ühisosal. Loodetavasti mõistavad nii moslemid kui ka kristlased selle uurimuse kaudu paremini Jeesuse tähtsust ja tema sõnumi tähendust.

Et Jeesuse sõnumit ära tunda, peab uurimuse käigus säilitama objektiivsuse. Me ei tohi lasta emotsioonidel varjutada oma nägemist ja seega muutuda tõe suhtes pimedaks. Me peame Jumala abiga vaatama kõigile küsimustele mõistusepäraselt ja eraldama tõe valest.

Kui vaatame kõiki erinevaid valesid uske ja hälbinud uskumusi üle maailma ning innukust, millega nende järgijad oma usku alal hoiavad, mõistame peagi, et need inimesed ei saagi tõe näha, kuna nad on oma uskumusse pühendumisest pimestatud. Nende järjekindel truudus ei põhine reeglina mitte intellektuaalsel arusaamal sellest õpetusest, vaid võimsal kultuurilisel ja emotsionaalsel mõjul. Kuna nad on üles kasvanud teatud perekonnas ja ühiskonnas, hoiavad nad ka kramplikult selle ühiskonna usust kinni, arvates, et just nemad on õigel teel.

Ainus viis, kuidas millegi kohta tõe välja selgitada, on seda süstemaatiliselt ja loogiliselt uurida. Kõigepealt kaalume me tõendeid ja seejärel võtame vastu otsuse, kasutades intelligentsi, mille Jumal on meile andnud. Materiaalses maailmas on just intelligents see, mis eristab inimest loomadest, kes käituvad vaid vastavalt oma instinktidele. Peale seda, kui oleme objektiivse tõe

välja selgitanud, peame end emotsionaalselt sellele pühendama. Jah, ka emotsionaalsel pühendumisel on oma koht, kuid see peab alati tulema peale teema põhjendatud ja läbimõeldud mõistmist. Emotsionaalne pühendumine on hädavajalik, kuna see on tõendiks tõelisele mõistmisele. Vaid siis, kui suudetakse korralikult ja põhjalikult teema reaalsust mõista, ollakse ka vaimselt valmis seda reaalsust innukalt toetama.

Just sellest intellektuaalsest ja vaimsest vaatepunktist lähtudes analüüsime järgnevatel lehekülgedel Jeesuse sõnumit ja selle tähtsust neile, kes soovivad Jumala tahte järgi oma elu seada.

Dr. Bilal Philips

1. PEATÜKK: PÜHAKIRJAD

Teema „Jeesuse sõnum“ võib jaotada kaheks peamiseks osaks:

1. Jeesuse sõnum

2. Jeesuse isik

Selleks, et mõista Jeesuse sõnumit, peame me teadma, kes ta oli. Kuid selleks, et mõista, kes ta oli, on oluline ka tuvastada ja mõista ta sõnumit.

Jeesuse identiteedi ja sõnumi sisu kohta on võimalik andmeid koguda kahest erinevast allikast. Üks neist põhineb ajaloolistel dokumentidel, mille tänapäeva ajaloolased on tolle aja kirjatükkidest ja reliikviatest kokku kogunud, ja teine põhineb ilmutatud pühakirjadel.

Tegelikult on Jeesus Kristuse isiku ja sõnumi kohta alles väga vähe ajaloolisi tõendusmaterjale. Tolleaegsetes ametlikes dokumentides märked Jeesusest peaaegu puuduvad. Piiblit uuriv teadlane R.T. France kirjutab: „Ükski 1. sajandi kirjatükk ei maini teda, nagu ei ole ka säilinud ühtki asja või ehitist, mis oleks temaga kuidagi eriliselt seotud.“¹ See fakt on viinud isegi mitmed lääne ajaloolased vaeleusaamale, et Jeesus ei ole kunagi elanudki.

Seetõttu peame oma uurimuse põhialusena kasutama pühakirju, mis räägivad Jeesuse isikust ja tema sõnumist. Kasutame neid

---

1. France, R.T. 18.12.1995. Time, lk 46.

pühakirju, mida kristlased ja moslemid ise ametlikult tunnustavad. Et aga nendes pühakirjades olevat informatsiooni adekvaatselt analüüsida, peame kõigepealt nende tõepärasuses kindlad olema. Kas tegemist on usaldusväärsete dokumentaalse tõestuse allikatega, inimese loodud juttude ja müütidega või seguga mõlemast? Kas Piibli Vana ja Uus Testament on jumalikul ilmutatud pühakirjad? Kas Koraan on autentne?

Selleks, et Piiblit ja Koraani saaks Jumala sõnaks pidada, peavad need olema vabad igasugustest seletamatutest vasturääkivustest. Nende sisu ja autorite suhtes ei tohiks olla mingit kahtlust. Kui asjalood on nii, võib Vanas ja Uues Testamendis ning Koraanis sisalduvat materjali Jeesuse isiku ja sõnumi tuvastamisel usaldusväärseks informatsiooniallikaks pidada.

AUTENTSED KÄSIKIRJAD

Väga paljud erinevad kristluse harude ja sektide õpetlased on kinnitanud, et suur osa Piibli materjalist on kahtlase autentsusega.

Raamatu „The Myth of God Incarnate“² eessõnas kirjutab kirjastaja järgmist: „Lääne kristlus tegi 19. sajandil kaks peamist uut täpsustust seoses laienenud inimteadmistega: see nõustus, et inimene on osa loodusest ja on arenenud läbi evolutsiooni erinevatest eluvormidest Maal ja see nõustus, et Piibli raamatud on kirjutatud erinevad inimesed erinevates olukordades ja seega puudub neil verbaalne jumalik autoriteet.“³

Rahvusvahelise uudisteajakirja Newsweek⁴ artiklis pealkirjaga „O Lord, Who Wrote Thy Prayer?“⁵ jõudis grupp peamisi protestantlikke sekte esindavaid ja USA Rooma katoliku kiriku tuntud õpetlasi peale üksikasjalikku vanimate Uue Testamendi

2. „Kehastunud Jumala müüt“ (Tõlk.)

3. Hick, John. 1977. The Myth of God Incarnate. London: SCM Press Ltd, lk ix.

4. 31.10.1988, lk 44.

5. „Oh Issand, kes kirjutas Sinu palve?“ (Tõlk.)

käsikirjade uurimist ühisele järeldusele, et ainsad sõnad meieisapalvest⁶, mida tõesti Jeesusele omistada saab, on „meie Isa“. Nende igati haritud kiriklike õpetlaste uurimuse kohaselt on seega kõik sõnad, mis tulevad peale meieisapalve – kristluse ühe olulisema palve – kaht esimest sõna, lisanud kiriku kirjutajad, kes sajandeid hiljem evangeeliumite käsikirju ümber kirjutasid. Uudisteajakiri US News & World Report tsiteerib sama uurimisgruppi, kirjutades, et üle 80% sõnadest, mis evangeeliumites Jeesusele on omistatud, võivad tegelikult hoopis apokrüüfilised⁶ olla. Siia hulka loetakse ka Jeesuse armulauakõne viimse öhtusöömaajaajal („Võtke, sööge. See on mu ihu ...“) ja kõik, mis ta olevat ristilööduna öelnud.⁷

Dr. J.K. Elliott Leedsi Ülikooli teoloogia ja religiooniõppe teaduskonnast kirjutas The Timesis ilmunud artikli (10.09.1987) „Checking the Bible’s Roots“⁸. Muu hulgas kirjutas ta seal järgmist:

„Rohkem kui 5000 käsikirjas on terve või osaline Uus Testament selle originaalkeeles. Need käsikirjad varieeruvad ajaliselt teisest sajandist kuni trükikunsti leiutamiseni. Ei ole olemas kahte käsikirja, mis oleksid identsed, kuna kõigis käsitsi kirjutatud dokumentides esineb alati kogemata tehtud ümberkirjutusvigu. Samas ei ole üllatav, et muutusi viidi sisse ka meelega, et vältida või muuta avaldusi, mis kirjutajatele ühel või teisel põhjusel ebamõistlikud tundusid. Kirjutajatel oli ka kombeks lisada teksti seletusi. Suure tõenäosusega on enamik tahtlikke muutusi sisse viidud kristluse varases staadiumis, kui Uus Testament ei olnud veel oma kanoonilist staatust saavutanud.“

Autor jätkab selgitades, et „ükski käsikiri ei sisalda muutmata ja täielikku originaalteksti“ ja et „ei ole võimalik välja valida ühtki neist käsikirjadest ja vaid selle tekstile toetuda, nagu sisaldaks

---

6. Apokrüüfilised: suure tõenäosusega mitte algupäraseid, valed, leiutatud. (Tõlk.)

7. 01.07.1991, lk 57.

8. „Piibli juuri kontrollides“ (Tõlk.)

see endas originaalautorite originaalteksti“.

Autor kirjutab ka järgmist: „Kui keegi soovib veel väita, et originaaltekst on säilinud kusagil tuhandete säilinud käsikirjade hulgas, siis peab ta kõik need käsikirjad läbi lugema, et nende erinevused süstemaatilisel viisil üles tähendada, ja seejärel kaaluma, variant variandi järel, milline neist käsikirjadest on originaaltekst ja milline sekundaarne. Selline väljavaade on tundunud hirmuäratav paljudele Piibli õpetlastele, kes seega on rahuldunud varasemate trükitud tekstidega, mille kokkupanekuks on tegelikult kasutatud vaid paari ühel või teisel põhjusel eelistatud käsikirja. Isegi paljud hiljutised trükised kreekakeelsest Uuest Testamendist ja sellel baseeruvatest uueaegsetest tõlgetest järgivad reeglina seda sisseharjunud tava, mille kohaselt nende tekst tegelikkuses põhineb väga kitsal alusel, mis suure tõenäosusega ei ole üdini algupärane.“

INGLISKEELSE PIIBLI VERSIOONID

Enimkasutatud ingliskeelse Piibli – Piibli redigeeritud standardversiooni⁹ – eessõnas seisab: „Piibli redigeeritud standardversioon on volitatud uusversioon 1901. aastal trükitud Piibli Ameerika standardversioonist¹⁰, mis omakorda oli uusversioon 1611. aastal avaldatud kuningas Jamesi versioonist¹¹ ...“¹²

„Kuningas Jamesi versioon pidi konkureerima tavakasutuses Genfi Piibliga¹³ (1560), kuid lõpuks jäi see siiski peale. Kahe ja poole sajandi jooksul ei tehtud inglise keeles ühtki teist volitatud Piibli tõlget. Kuningas Jamesi versioonist sai inglise keelt kõnelevate rahvaste volitatud versioon ... Ometi sisaldab kuningas Jamesi versioon tõsiseid vigu. 19. sajandi keskpaigaks oli tänu tõsistele piibliuuringutele ja paljude kuningas Jamesi versiooni

9. Revised Standard Version (Tõlk.)

10. American Standard Version (Tõlk.)

11. King James Version (Tõlk.)

12. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk iii.

13. Geneva Bible (Tõlk.)

tõlkimisel kasutatud käsikirjadest vanemate käsikirjade avastamisele selge, et neid vigu on nii palju ja need on niivõrd tõsised, et ingliskeelsest Piiblist tuleb teha uus parandatud versioon. Selle ülesande võttis enda peale 1870. aastal anglikaani kirik. Piibli Inglise redigeeritud versioon¹⁴ ilmus 1881–1885. aastatel, selle teisend – Ameerika standardversioon – ,mis sisaldas selle tööga tegelevate Ameerika õpetlaste eelistusi, aga 1901. aastal.“¹⁵

„Kuningas Jamesi versioon Uuest Testamendist toetus kreeka-keelsele tekstile, mis oli paksult täis 14 sajandit kogunenud käsikirjade kopeerimisvigu. Peamiselt oli tegemist 1589. aasta tekstiga, mille oli toimetanud Beza, kes järgis väga täpselt Erasmusi teksti (1516–1535), mis omakorda põhines paaril keskaegsel käsikirjal. Varaseim ja parim neist käsikirjadest, mida Erasmus kasutas, oli pärit 10. sajandist ja ta kasutas seda kõige vähem, kuna see erines kõige enam tavakasutatavast tekstist. Beza käsutuses oli kaks väärtuslikku käsikirja, mis pärinesid 5. ja 6. sajandist, kuid ta kasutas neid minimaalselt, kuna need erinesid suuresti Erasmusi tekstist.“¹⁶

„... Et Ameerika standardversiooni volitamata muutuste eest kaitsta, varustati see autoriõigusega. 1928. aastal omandas selle autoriõiguse Rahvusvaheline Religioosse Hariduse Nõukogu¹⁷, mille kaudu läks see haridus- ja trükijuhatus nõukoguga seotud USA ja Kanada kirikute omandisse. Nõukogu määras Ameerika standardversiooni teksti eest vastutavaks õpetlastest koosneva komitee, kelle ülesandeks oli otsustada, kas teksti oleks veel vaja parandada ... [Kahe aasta pärast] jõuti otsustele, et 1901. aasta versioon vajab põhjalikku parandamist, kuid peab siiski jääma võimalikult Tyndale–King Jamesi traditsiooni lähedaseks ... Nõukogu hääletas 1937. aastal redigeerimise poolt.“¹⁸

---

14. English Revised Version of the Bible (Tõlk.)

15. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk iii.

16. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk v.

17. International Council of Religious Education (Tõlk.)

18. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk iii–iv.

„Redigeerimiskomiteesse kuulus 32 õpetlast, nõuandekomiteesse 50 koostöös usulahkude esindajat ... Uue Testamendi redigeeritud standardversioon ilmus 1946. aastal.“¹⁹

„Nii Vana kui Uut Testamenti sisaldav redigeeritud standardversioon ilmus 30. septembril 1952. aastal, saades laialdase heakskiidu osaliseks.“²⁰

Piibli redigeeritud standardversioonis oli tekstist eemaldatud allmärkustesse pandud terve hulk kuningas Jamesi Vana ja Uue Testamendi versiooni otsustavaid värssse, mille kohta piibliõpetlased leidsid, et need olid hilisemate sajandite lisandid. Näiteks väga tuntud lõik Johannese evangeeliumist 8:7 abielurikkuja naise kohta, keda hakati kividega surnuks viskama. Jeesus olevat öelnud: „Olgu teist see, kes on patuta, esimese kivi viskajaks tema pihta.“ Piibli redigeeritud standardversiooni allmärkusest võib lugeda: „Vanimates allikates 7:53-8:11 puudub.“²¹ Kuna Vatikani käsikiri nr 1209 ja 4. sajandist pärit Siinai käsikirja koodeks neid 12 värssi ei sisalda, on piibliõpetlased jõudnud seisukohale, et neid sõnu ei saa Jeesusele omistada. Teine näide on lõik, mis omistatakse Jeesusele ja mida kasutatakse tõendina kolmainsusest. Johannese evangeeliumis 5:7 olevat Jeesus öelnud: „Kolme käes on taevane tunnistus, Isa, Sõna ja Püha Vaim ja need kolm on üks.“²²

Tuntud piibliõpetlane Benjamin Wilson kirjutab, et antud teksti „taevase tunnistaja“ kohta ei eksisteeri üheski enne 15. sajandit kirjutatud Kreeka käsikirjas. Sellest tulenevalt jäeti see värss Piibli redigeeritud standardversioonist välja, isegi allmärkust lisamata. Selleks, et Piibli redigeeritud standardversioonis ja kuningas Jamesi versioonis oleks sama arv värssse, jagati 6. värss kaheks.

---

19. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk iv.

20. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk vi.

21. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk 96.

22. Holy Bible (King James Version)

Uue Testamendi tõlke teine väljaanne (1971) lõikas kasu tekstilistest ja lingvistilistest uuringutest, mis olid ilmunud peale Uue Testamendi redigeeritud standardversiooni esmaväljaannet 1946. aastal.²³ Sellest tulenevalt ennistati mõned eelnevalt kustutatud lõigud ja kustutati mõned eelnevalt aktsepteeritud lõigud. „Teksti ennistati kaks lõiku: Markuse evangeeliumi pikem lõpp (16:9-20) ja lugu naisest, kes jäi abielurikkumisega vahele (Jh.7:53-8:11), mis eraldati muust tekstist tühikuga ja millele lisati informeerivad märkused ... Tänu uutele käsikirja tõenditele ennistati teksti kaks lõiku – Lk.22:19b-20 ja Lk.24:51b – ja üks lõik – Lk.22:43-44 – pandi allmärkustesse, nagu ka Lk.12:39.“²⁴

AUTORLUS

Piibli õpetlaste sõnade kohaselt on isegi nii Vana kui Uue Testamendi autorlus kahtluse all.

1. Toora

Piibli viis esimest raamatut (*pentateuh* ehk Moosese raamatud)²⁵ omistatakse traditsiooniliselt prohvet Moosesele²⁶, kuid samas on neis raamatuis palju värsse, mis viitavad sellele, et Mooses ei oleks saanud kõike seal äratoodud kirjutada. Näiteks 5Mo.34:5-8 on kirjas: „*Ja Jehoova sulane Mooses suri seal Moabimaal Jehoova sõna kohaselt. Ja ta mattis tema orgu Moabiidimaal, Beet-Peori kohale, aga tänapäevani ei tea ükski tema hauda! Ja Mooses oli surnud sada kakskümmend aastat vana; ta silm ei olnud tuhmunud ega ramm raugenud. Ja Iisraeli lapsed nutsid Moosest Moabi legendikel kolmkümmend päeva, siis alles lakkasid nutupäevad – lein Moosese pärast.*“

23. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk vi.

24. *The Holy Bible: Revised Standard Version*. 1982. USA: Oxford University Press, lk vii.

25. 1. Genesis, 2. Exodus, 3. Leviticus, 4. Numbers ja 5. Deuteronomy.

26. Ortodoksi juudid väidavad, et Toora – juutide nimetus Piibli esimesele viiele raamatule – loodi 974 põlvkonda enne maailma loomist. Jumal olevat nende 40 päeva jooksul, kui Mooses Siinai mäel oli, selle talle sellisel lõplikul ja tühistamatul kujul ette dikteerinud, et oleks patt väita, nagu Mooses oleks sellest ise kasvõi ühe tähe kirjutanud.

On täiesti selge, et need värsid Moosese surma kohta pidi kirjutama keegi teine kui ta ise.

Mõned kristlastest õpetlased on seletanud neid lahknevusi oletusega, et Mooses kirjutas oma raamatud, kuid hilisemad prohvetid ja inspireeritud kirjutajad on eelnevalt mainitu hiljem juurde lisanud. Sellest tulenevalt on terve tekst nende jaoks siiski Jumalast inspireeritud kiri. Kuid see seletus ei osutunud siiski vettpidavaks, kuna lisatud värsside stiil ja kirjanduslikud tunnused on samad, mis ülejäänud tekstil.

19. sajandil hakkasid kristlastest piibliõpetlased Tooras olevate dublettide tähenduse üle arutlema. Need on lood, mis ilmuvad kahel korral, iga kord erinevate detailidega. Nende hulka kuulub ka kaks erinevat versiooni maailma loomisest, Jumala ja Aabrahami vahelisest lepingust, kuidas Jumal Jaakobi nime Iisraeliks muudab ja kuidas Mooses kaljust vett saab.²⁷

Moosese autorluse kaitsjad väitsid, et dubletid mitte ei räägi teineteisele vastu, vaid täiendavad teineteist. Nende mõtteks on meile Toora sügavamad ja peenemat tähendust näidata. Siiski lükkasid avatuma mõtlemisega õpetlased peagi need argumendid kõrvale, märkides, et osa seletusi ei olnud mitte ainult selgelt vasturääkivad, vaid kui dubletid süstemaatiliselt kaheks erinevaks jutustuseks eraldada, kasutati kummaski jutustuses erinevat Jumala nime: üks nimetas Jumalat alati Yahweh'ks ehk Jehoovaks – seda dokumenti nimetatakse „J“; teine nimetas aga Jumalat alati Elohim ja seda dokumenti nimetatakse „E“.²⁸ Kummalgi dokumendil oli veel rida muid kirjanduslikke tunnuseid. Professor Richard Friedmani²⁹ modernne kirjanduslik analüüs näitab, et Moosese viis raamatut on segu 9., 8., 7., ja 6. saj. eKr. heebrea keelest. Seega on Mooses, kes elas 13. sajandil eKr., Piibli heebrea

---

27. Friedman, Richard. 1987. *Who Wrote the Bible?* USA: Summit Books, lk 54-70.24.

28. Esimesena eristas Moosese viie raamatu mitmikallikad 19. sajandil Saksa õpetlane Julius Wellhausen.

29. Richard Elliot Friedman on San Diego's asuva California Ülikooli professor. Ta kaitses oma doktorikraadi Piibli heebrea keeles Harvardi Ülikoolis ja on vaidlusttekitava raamatu „Who Wrote the Bible?“ autor.

keelest kaugemal kui Shakespeare tänapäeva inglise keelest.

Moosese viie raamatu edasine uurimine viis avastuseni, et sellel ei ole mitte kaks, vaid lausa neli peamist allikat. Avastati, et osad lood ei olnud mitte dubletid, vaid lausa tripletid. Neile dokumentidele leiti ka muid kirjanduslikke omapärasid. Kolmas allikas sai nimeks „P“ („preestrite“ järgi) ja neljas „D“ (nagu Deuteronomy).³⁰

Väga raske on määrata originaaltekstile lisatud teksti ulatust. Seetõttu on kogu teose autorlus suure kahtluse all.

Piibli redigeeritud standardversiooni ühes lisas pealkirjaga „Piibli raamatud“ kirjutatakse üle ühe kolmandiku ülejäänud Vana Testamendi raamatute autorluse kohta järgmist:

Raamat	Autor
Kohtumõistjate raamat	võimalik, et Samuel
Rutt	võimalik, et Samuel
Esimene Saamueli	teadmata
Teine Saamueli	teadmata
Esimene Kuningate	teadmata
Teine Kuningate	teadmata
Esimene Ajaraamat	teadmata
Ester	teadmata
Iiob	teadmata
Hesekiel	kahtluse all
Joonas	teadmata
Malakia	midagi pole teada

Rohkem kui pooled maailma kristlastest on Rooma katoliku usku. Nende Piibli versioon ilmus 1582. aastal Jerome'i ladina Vulgatast ja reprodutseeriti Douays 1609. aastal. Vana Testamendi Rooma katoliku versioonis (RCV) on seitse raamatut rohkem kui protestantlikus maailmas tunnustatud kuningas Jamesi versioonis. Lisaraamatutele viidatakse kui *apocryphale*³¹. Protestant-

30. Buttrick, George A., Keith R. Crim, 1982. *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. USA: Abingdon Press, köide 1, lk 756 ja köide 3, lk 617. Vaata ka *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 773-4.

31. apokrüüf – vaieldava algupäraga teos

likud piibliõpetlased jätsid need Piiblist välja 1611. aastal.

2. Evangeeliumid

Palestiina juutide kõnekeeleks oli aramea keel, mistõttu arvatakse, et Jeesus ja tema järgijad rääkisid ja õpetasid aramea keeles.³²

„Varaseimad suulised jutustused Jeesuse tegudest ja ütlustest liikusid kindlasti ringi aramea keeles. Samas on neli evangeeliumi kirjutatud hoopis harilikus kreeka keeles, mis oli tol ajal kõnekeeleks tsiviliseeritud Vahemeremaades ja teenis hellenistliku (kreeka keelt kõneleva) kiriku huve, mitte Palestiina kiriku omi. Kreekakeelsetes evangeeliumites on siiski jälgi ka aramea keelest. Näiteks Mk.5:41: „*Ja lapse käest kinni hakates ütleb ta temale: „Tallitaa kuum!“ see on tõlgitult: Neitsike, ma ütlen sulle, tõuse üles!*“ ja Mk.15:34: „*Ja üheksandal tunnil kisendas Jeesus suure häälega ning ütles: „Eloii, Eloii, lamaa sabahtaani!“ see on meie keeli: Mu Jumal, mu Jumal, miks sa mind maha jätsid?*“³³

Kuigi kristlikud õpetlased peavad Uue Testamendi Markuse evangeeliumit neljast evangeeliumist vanimaks, ei ole seda kirjutanud ükski Jeesuse jüngritest. Piibliõpetlased on evangeeliumis endas sisalduvate tõendite järgi kindlaks teinud, et Markus ei olnud Jeesuse jünger. Veelgi enam – nende sõnade kohaselt ei ole isegi kindel, kes Markus üldse oli. Vana kristlik autor Eusebius (325 p.Kr) on edastanud, et üks teine autor – Papias (130 p.Kr) – oli esimene, kes omistas selle evangeeliumi Pauluse kaaslasemale Johannes Markusele.³⁴ Teised on pakkunud, et ta oli Peetruse

32. Aramea keel on semiidi keel, mis tõrjus 7. ja 6. sajandil e.Kr. järk-järgult Lähis-Idas kasutatavale kõnekeele kohalt välja akkadi keele. Aramea vahetas välja juutide kasutuses olnud heebrea kõnekeele. Osa Vanast Testamendist, nagu ka Babüloni ja Jeruusalema Talmudid on kirjutatud heebrea keeles. Aramea keele suurima mõjuvõimu aeg kestis 300 e. Kr – 650 p.Kr, misjärel selle vahetas omakorda välja araabia keel. (The New Encyclopaedia Britannica, köide 1, lk 516.)

33. Smith, Alan H. 1984. *Encyclopedia Americana*, Danbury: Grolier, köide 3, lk 654. 29.

34. Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co., lk 20 ja *The New Encyclopaedia Britannica*,

kirjutaja ja veel muud on pakkunud, et ta oli hoopis keegi kolmas.

Sama kehtib ka teiste evangeeliumite kohta. Kuigi Matteus, Luukas ja Johannes on Jeesuse jüngrite nimed, ei olnud neid nimesid kandvad evangeeliumite autorid samad tuntud jüngrid, vaid muud isikud, kes kasutasid vaid jüngrite nimesid, et oma tööle usutavust lisada. Tegelikult ringlesid kõik evangeeliumid algselt anonüümselt ja alles hiljem andsid tundmatuks jäänud kirikutegelased neile autoriteetsed nimed.³⁵

RAAMAT	AUTOR
Matteuse evangeelium	teadmata ³⁶
Markuse evangeelium	teadmata ³⁷
Luuka evangeelium	teadmata ³⁸
Johannese evangeelium	teadmata ³⁹
Apostlite teod	Luuka evangeeliumi autor ⁴⁰
Johannese esimene, teine ja kolmas kiri	Johannese evangeeliumi autor ⁴¹

Anglikaani kiriku Chichesteri katedraali preester J.B. Phillips kirjutas oma Matteuse evangeeliumi tõlke sissejuhatuses järgmist: „Varajane traditsioon omistas selle evangeeliumi apostel Matte-

15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 824.

Erinevate Markuste kohta käivate viidete kohta vaata Ap.12:12, 25; 13:5; 15:36-41; Kl.4:10; 2; Ti.4:11; Fm.24 ja 1Pe.5:13.

35. Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co., lk 20.31 ja *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 826.

36. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 826.

37. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 824.

38. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 827.

39. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 828.

40. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 830.

41. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 14, lk 844.

usele, kuid pea kõik tänapäeva õpetlased eitavad seda. Autor, keda me võime mugavuse mõttes siiski Matteuseks nimetada, on oma töös täielikult toetunud „Q-le“⁴², mis võis olla suuliste traditsioonide kogum. Ta on vabalt kasutanud Markuse evangeeliumi, kuigi on sündmuste järjekorda muutnud ja mitmel pool sama loo jutustamiseks kasutanud teistsugust sõnastust.⁴³

Kiriku alguspäevil peeti neljandat evangeeliumi (Johannese oma) ketserlikuks ja see ei sisalda ühtki Zebedee poja Johannesega seotud lugu.⁴⁴ Paljude õpetlaste arvates on selle autoriks hoopis teatud „koolkond“, pärit arvatavasti esimese sajandi viimase kümnendi Süüriast.⁴⁵

---

42. Matteuse ja Luuka evangeeliumid sisaldavad ligikaudu 200 identset värssi (näiteks: Mt.3:7-10 ja Lk.3:7-9; Mt.18:10-14 ja Lk.15:3-7), millele vastavus Markuse ja Johannese evangeeliumis puudub. Selleks, et seda hämmastavat kokkulangevust seletada, pakkus üks Saksa õpetlane, et kunagi pidi olema allikmaterjal, millele ta viitab kui Quelle'ile (saksa keeles „allikas“). Selle nime lühendit „Q“ hakati kasutama hiljem. Qolemasolus on ka kaheldud, põhimõttel, et vaid ütlusi sisaldav evangeelium ei ole tõeline evangeelium. Kahtlejad väitsid, et ainult Jeesuse ütluseid ja tähendamissõnu sisaldavaid ja ilma Jeesuse lugudeta – eriti nendeta, mis jutustavad tema kannatusest ja surmast – evangeeliumil puuduvad igasugused vanad paralleelid. Toomase evangeeliumi avastamine tegi kõigile neile spekulatsioonidele lõpu. (Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co., lk 12.)

Toomase evangeelium sisaldab 140 Jeesusele omistatud ütlust ja tähendamissõna, sellel puudub narratiivne raamistik, ei märkigi Jeesuse kurjade vaimude väljaajamisest, ravimisest, kannatusest, surmast, ülestõusmisest; mitte ühtki sünni- või lapsepõlvega seotud lugu ega lugusid Galileas ja Juudas jutlustamisest. Selle teksti kopti tõlge (kirjutatud umbes 350 p.Kr), mis leiti 1945. aastal Egiptusest Nag Hammadist, on võimaldanud õpetlastel identifitseerida kolm varem leitud kreeka fragmenti (umbes 200. aastast p.Kr) kui ühe ja sama evangeeliumi kolme erineva koopia kolm erinevat katkendit. Toomase evangeeliumis leidub 47 paralleeli Markuse evangeeliumiga, 40 paralleeli Q-ga, 17 Matteuse, neli Luuka ja viis Johannese evangeeliumiga. Umbes 65 ütlust või osa ütlusest on aga vaid Toomase evangeeliumile ainuomased. (Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co., lk 15.)

43. Phillips, John B. 1958. *The New Testament in Modern English*. London: G. Bles.

44. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 5, lk 379.41; Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co., lk 20.

45. Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co., lk 20.

VASTURÄÄKIVUSED

Tõendiks Piibli-materjalide ebausaldusväarsuse kohta on ka paljud vasturääkivused nii Vana kui ka Uue Testamendi tekstides. Järgnevalt on ära toodud vaid mõned näited:

1. Vana Testament

1) Saamueli ja Ajaraamatute autorid edastavad sama loo sellest, kuidas prohvet Taavet juute loendas, kuid teises Saamueli raamatus on kirjas, et prohvet Taavet tegi seda Jumala nõudmisel, samal ajal kui Ajaraamatutes saatana soovitusel.

2 Sa.24	1 Aj.21
Aga Jehoova viha süttis taas põlema Iisraeli vastu ja ta kihutas Taavetit nende vastu, üteldes: „Mine loe ära Iisrael ja Juuda!“	Aga <u>saatan</u> tõusis Iisraeli vastu ja kihutas Taavetit, et ta Iisraeli ära loeks.

2) Gaadi⁴⁶ ennustuse kirjelduses nälja kestvuse kohta on Saamueli teises raamatus kirjas seitse aastat, samal ajal kui esimeses Ajaraamatus kolm aastat:

2 Sa.24:13	1 Aj. 21:11-12
Ja Gaad tuli Taaveti juure, kuulutas seda ning ütles temale: „Kas peaks su maale tulema <u>seitsmeks aastaks nälg</u> ? Või kas tahaksid kolm kuud põgeneda oma vaenlaste eest, kes sind taga ajavad? ...	Ja Gaad tuli Taaveti juure ning ütles temale: „Nõnda ütleb Jehoova: Vali enesele kas <u>kolm nälja-aastat</u> või kolm kuud põgenemist oma vihameeste eest ...

3) 2. Ajaraamatu kohaselt oli Joojakin oma valitsusaja alguses 8-aastane, samas kui 2. Kuningate raamatus on kirjas, et ta oli troonile asudes 18-aastane:

---

46. 1 Aj. 21:91 kohaselt oli Gaad prohvet Taaveti isiklik ennustaja.

2 Aj. 36:9	2 Ku. 24:8
Joojakin oli kuningaks saades <u>kaheksa aastat vana</u> ja ta valitses Jeruusalemas kolm kuud ja kümme päeva; tema tegi kurja Jehoova silmis.	Joojakin oli kuningaks saades <u>kaheksateistkümme aastat vana</u> ja ta valitses Jeruusalemas kolm kuud; ta ema nimi oli Nehusta, Elnatani tütar Jeruusalemast.

4) 2. Saamueli raamatu autor on prohvet Taaveti ja süürlaste vahelises lahingus surnud süürlaste arvuks kirja pannud seitse- sada, samal ajal kui 1. Ajaraamatu autor on selleks arvuks määranud seitse tuhat:

2 Sa.10:18	1 Aj.19:18
Aga süürlased põgenesid Iisraeli eest ja Taavet tappis süürlastest <u>seitsesada</u> vankritäit ja nelikümme tuhat ratsanikku; ja Soobaku, nende väepealiku, ta löi maha, nõnda et ta seal suri.	Aga süürlased põgenesid Iisraeli eest ja Taavet tappis süürlastest <u>seitse tuhat</u> vankritäit ja nelikümme tuhat jalameest; ta surmas ka väepealik Soofaku.

Kuigi on inimesi, kes võivad väita, et 1 või 0 lisamine või ärajätmine ei tähenda midagi, kuna see on kindlasti vaid ümberkirjutusviga, ei ole võimalik siin seda vabanduseks tuua, kuna juutidel oli kombeks kõik oma numbrid sõnades välja kirjutada.

Taolisi lahknevusi ei saa kindlasti pidada osaks ilmutatud tekstist. Veelgi enam – need tõestavad inimautorite eksivust ja seda, et Vana Testamendi tekstid ei ole enam oma jumalikult ilmutatud kujul säilinud.

2. Uus Testament

Ka Uues Testamendis võib leida mitmeid sarnaseid vasturääkivusi. Toome ära vaid tühise osa neist:

1) Evangeeliumid erinevad selle suhtes, kes kandis risti, millele Jeesus olevat risti löödud. Matteuse, Markuse ja Luuka evangee-

47. Vt ka Mt.27:32 ja Mk.15:21.

liumi kohaselt oli risti kandjaks Küreene Siimon, Johannese evangeeliumi kohaselt Jeesus ise.

Lk.23:26⁴⁷	Jh.19:17
Ja teda välja viies said nad kätte kellegi Siimona Küreenest, kes tuli väljalt; ja tema peale nad panid risti, et ta seda kannaks Jeesuse järele.	Ja tema kandis ise oma risti ning väljus nõndanimetatud Pealae asemele, mida heebrea keeli hüütakse Kolgataks.

2) Peale Jeesuse „ristilöömist“ on evangeeliumite edastustes vasturääkivusi nii selle kohta, kes tema hauda külastas, millal seda külastati kui ka haa seisukorra kohta külastusel. Matteuse, Luuka ja Johannese evangeeliumis on kirjas, et hauakülastus toimus enne päikesetõusu, samal ajal kui Markuse evangeelium jutustab, et see toimus peale päikesetõusu. Markuse, Luuka ja Johannese evangeeliumi kohaselt avastasid naised, et kivi oli haa suudme eest ära veeretatud, samal ajal kui Matteuse evangeeliumis on kirjas, et haud jäi suletuks, kuni ingel alla laskus ja kivi ära veeretas.

Mk.16:1-4	Jh.20:1	Mt.28:1-2
Ja kui hingamispäev oli möödunud, ostsid Maarja Magdaleena ja Maarja, Jakoobuse ema, ja Saloome lõhnaaineid, et minna teda võidma. ⁴⁸ Ja nädala esimesel päeval tulid nad väga vara päeva tõustes hauale ja ütlesid isekeskis: „Kes veeretab meile ära kivi haa ukselt?“ Ja silmi tõstes nad nägid, et kivi oli ära veeretatud, aga see oli väga suur.	Aga nädala esimesel päeval tuli Maarja Magdaleena vara, kui alles pime oli, hauale ja näeb, et kivi oli haa eest ära võetud.	Kui hingamispäev oli möödunud ja hakkas koitma nädala esimese päeva hommikul, tulid Maarja Magdaleena ja teine Maarja hauda vaatama. Ja vaata, suur maavärisemine sündis, sest Issanda ingel astus taevast alla, tuli ja veeretab kivi kõrvale ja istus selle peale!

3) Uue Testamendi jutustused erinevad ka selles, mis puudutab

48. Vt ka Lk.24:1-2.

Juudas Iskarioti saatust ja raha, mis ta Jeesuse reetmise eest sai. Matteuse evangeeliumis on kirjas, et ta poos end üles, samal ajal kui Apostlite tegudes on märgitud, et ta kukkus põllul ja suri seal.

Mt.27:3-6	Ap.1:18
<p>Siis Juudas, kes oli ta ära annud, nähes, et ta oli hukka mõistetud, kahetses ning tõi need kolmkümmend hõbetükki tagasi ülempreestrite ja vanemate kätte ning ütles: „Ma olen pattu teinud, et ma ära andsin süütuma vere!“ Aga nemad ütlesid: „Mis see meisse puutub? Vaata ise!“ Ja ta viskas hõbetükid maha templisse ja läks kõrvale ja poos enese. Aga ülempreestrid võtsid hõbetükid ja ütlesid: „Neid ei sünni panna ohvrikirstu, sest see on vere hind!“</p>	<p>Aga tema hankis enesele põllu ülekohtu palgaga, ja kui ta ülepeakaela alla kukkus, lõhkes ta keskpaigast ja kogu ta sisikond vajus välja.</p>

4. Kui võrrelda Jeesuse sugupuud Taavetist Matteuse evangeeliumis (1:6-16) ja Luuka evangeeliumis (3:23-31), võime leida väga suuri erinevusi.

Esiteks: Matteuse evangeeliumi kohaselt on Jeesuse ja Taaveti vahel 26 esivanemat, samal ajal kui Luuka evangeeliumis on neid 41.

Teiseks: Mõlemas nimekirjas erinevad Taaveti järel olevad nimed suuresti, vaid kaks nime on samad: Joosep ja Zorobabel. Äärmiselt kummaline on ka see, et mõlemad nimekirjad annavad Jeesuse isaks Joosepi. Matteuse evangeeliumis on Jeesuse isapoolseks vanaisaks Jaakob, samal ajal kui Luuka evangeelium annab selleks Heli. Kui isegi eeldada, et üks neist sugupuudest on tegelikult Maarja oma, ei seletaks see veel sugugi erinevusi, mis esinevad peale nende ühist esivanemat Taavetit. Mõlemad

nimekirjad ühtivad taas Aabrahami juures ning Taaveti ja Aabrahami vahel on enamus nimesid samad. Kuid samas on Matteuse nimekirjas Hezroni poja nimeks Ram, Amminadabi isa, samas kui Luuka nimekirjas on Hezroni poja nimi Arni, kelle poeg on Admin, Amminadabi isa.⁴⁹ Seega on Matteuse nimekirjas Taaveti ja Aabrahami vahel 12 esiisa, samal ajal kui Luuka nimekirjas on neid 13.

Need ja veel paljud teisedki sarnased vasturääkivused heidavad Uue Testamendi tekstide õigsusele kõvasti varju. Sellest tulenevalt tunnistab enamik kristlastest õpetlasi tänapäeval, et nii Vana kui ka Uue Testamendi tekstid on vaid jumalikult inspireeritud inimeste kirjutatud ja mitte otsene Jumala sõna. Kuid isegi arvamused, et need tekstid on jumalikult inspireeritud, ei saa olla kuigi tõene, kuna on küsitav, kuidas või miks peaks Jumal inimesi vigu kirjutama inspireerima.

Kuna oleme nüüd kahtlemata tõestanud, et nii Vana kui ka Uue Testamendi autorlus on vägagi küsitav, võime kindlalt väita, et Piiblit ei ole võimalik kasutada autentse allikana, et kindlalt teada saada, kes oli Jeesus ja milline oli tema tõeline sõnum.

3. Koraan

Moslemid usuvad, et Koraan on Jumala otsene sõna, mille Ta ilmutas prohvet Muhammedile. See kirjutati üles ja õpiti pähe algusest lõpuni juba Prohveti enda eluajal.

Esimene standardversioon Koraanist kirjutati juba aasta peale Muhammedi surma.⁵⁰ 14 aastat peale Prohveti surma oli sellest tehtud hulk täpseid koopiaid (Uthmani tekst), mis omakorda olid laiali saadetud islami impeeriumi erinevatesse keskustesse.

---

49. Samuti on Matteuse nimekirjas Nahshoni poja nimeks Salmon, samal ajal kui Luuka nimekirjas on Nahshoni poja nimeks Sala.

50. Gibb, H.A.R. & J.H. Kramers. 1953. *Shorter Encyclopaedia of Islam*. Ithaca, New York: Cornell University Press, lk 278.

Kõik ebakorrektsed koopiad olid aga hävitatud.⁵¹

Mida aeg edasi, seda rohkem moslemeid on alates Prohveti enda põlvkonnast igas põlvkonnas Koraani algusest lõpuni pähe õppinud. Tänapäeval võib ramadaani ajal üle islamimaailma kuulata kümnete, kui mitte sadade tuhandete retsiteerijate Koraani peast lugemist.

Üks tuntuimatest orientalistidest Kenneth Cragg on Koraani säilimise ja päheõppimise kohta öelnud järgmist: „Koraani retsiteerimise fenomen tähendab praktikas, et seda teksti on sajandeid katkematu elava pühendunud ketina edasi antud. Seega ei saa seda pidada ei antiikasjaks, ajalooliseks dokumendiks ega millekski, mis on pärit vaid minevikust.“⁵²

Üks teine orientalistist õpetlane, William Graham, kirjutas: „Lõputute miljonite moslemite jaoks läbi 14 sajandi islamiajaloo on *al-kitaab* ehk nende pühakiri olnud raamat, mida lugeda, pähe õppida ja läbi suulise traditsiooni edasi kanda, seda pidevalt õppides, korrates ja harjutades. Koraani kirjalik ja algusest saadik lõplik terviklikkus võib küll olla pühakirjade ajaloos ainukordne nähtus, kuid täieliku perfektsuse saavutab see siiski alles siis, kui seda õigesti retsiteeritakse.“⁵³

John Burton on kirjutanud: „Koraani ühelt põlvkonnalt teisele edasiandmise meetod noortele selle päheõpetmise läbi on ennetanud üht suurimatest riskidest, mis kaasneb vaid kirjalikele allikatele tuginemisega ...“⁵⁴

Oma Koraani kokkukogumist käsitleva mahuka teose lõpus

---

51. Gibb, H.A.R. & J.H. Kramers. 1953. *Shorter Encyclopaedia of Islam*. Ithaca, New York: Cornell University Press, lk 279. Vaata ka *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 22, lk 8.

52. Cragg, Kenneth. 1973. *The Mind of the Qur'an*. London: George Allen & Unwin, lk 26.

53. Graham, William. 1993. *Beyond the Written Word*. UK: Cambridge University Press, lk 80.

54. Burton, John. 1994. *An Introduction to the Hadith*. UK: Edingurgh University Press, lk 27.

märkis Burton, et tänapäeval kättesaadav Koraan on „tekst, mis on meieni jõudnud vormis ja kujul, mille Prohvet heaks kiitis ... See, mis me tänapäeval käes hoiame, on Muhammedi *mushaf*“.⁵⁵ ⁵⁶

PÜHAKIRJA KRIITIKA

Kasutame üle maailma kokku kogutud Koraani käsikirjade analüüsimiseks ja kritiseerimiseks samu põhimõtteid, mida rakendasime eelnevalt Piibli käsikirjadele läbi piibliõpetlaste sõnade. Võrreldud on erinevatest islami ajaloo perioodidest pärit vanu käsikirju, mis asuvad Washingtonis Kongressi raamatukogus, Dublinis Chester Beatty muuseumis, Londoni muuseumis, Tashkenti muuseumis, Türgis ja Egiptuses. Uuringute tulemused kinnitavad, et teksti originaalkuju ei ole vähimalgi määral muudetud. Näiteks Saksamaal Münchenis asuv Koraaniuunigute Instituut kogus kokku üle 42 000 täieliku või pooliku Koraani väljaande. Peale 50 aastat uuringuid teatati, et nende raamatute vahel ei ole mitte mingisuguseid erinevusi, välja arvatud üksikud kopeerimisvead, mida oli lihtne kindlaks teha.⁵⁷

Vasturääkivused Koraanis?

Koraan kutsub 4:82 neid, kes ei usu, et see on Jumalalt, üles selles leidma vigu ja vasturääkivusi: „**Kas nad siis ei mõtiskle Koraani üle? Kui see oleks olnud kelleltki teiselt kui Jumalalt, oleksid nad selles leidnud rohkelt vasturääkivusi.**“

Neid üksikuid „ilmselgeid vasturääkivusi“, mida Koraani Piibliga samale tasemele panemiseks mainitakse, on väga lihtne selgitada.

---

55. Araabiakeelen termin tervikliku koraaniteksti tähistamiseks.

56. Burton, John. 1977. *The Collection of the Qur'an*. Cambridge: Cambridge University Press, lk 239-240.

57. Hamidullah, Mohammed. *Muhammad Rasullullah*. Lahore, Pakistan: Idara-e-islamiat, lk 179.

Näiteks „esimene usklik“ kahes järgnevas värsis:

6:14	7:143
... Ütles (oo Muhammed): „Tõesti, <u>mind on kästud olla esimene, kes Jumala tahteale alistub</u> ja (mind kästi): „Ära iial ole ebajumalakummardajate hulgast.“	... Kuid kui ta Isand ilmus mäele, muutis see selle tasaseks ja Mooses kukkus teadvusetult maha. Ja kui ta ärkas, ütles ta: „Ülistatud olgu Sa! Olen Sulle pattu kahetsenud ja olen <u>esimene uskliklike seas</u> .“

Esimeses värsis on juttu prohvet Muhammedist, kellele anti käsk oma aja paganatele teada anda, et ta ei saa iialgi nende usku omaks võtta ja on seega esimene omal ajal ja oma rahva seas, kes end Jumalale allutab. Teises värsis kuulutab prohvet Mooses end esimeseks Jumala tahteale allujaks omal ajal, peale seda, kui mõistab, et Jumalat ei ole võimalik näha. Kui loogiliselt mõelda, siis iga prohvet oligi oma ajal esimene, kes end Jumala tahteale allutas.

Näiteks võib tuua ka „päeva Jumalaga“, mida on mainitud järgmistes värssides:

32:5	70:4
Ta korraldab asja taevast kuni maani; seejärel tõuseb see Tema juurde üles <u>päeval, mille kestvus on 1000 aastat</u> , mida loendate.	Tema juurde üles tõusevad inglid ja Vaim <u>päeval, mille kestvus on 50 000 aastat</u> .

Need kaks värssi räägivad kahest täiesti erinevast sündmusest. Esimene neist räägib saatusest, mis saadetakse alla ja seejärel tuleb tagasi päeval, mis on võrdne 1000 aastaga inimeste süsteemi järgi.⁵⁸ Teine räägib inglite siinses maailmast kõrgeimasse taevasse tõusmisest, mis võtab neil aega umbes 50 000 inimese aastat.⁵⁹ Jumal ei sõltu ajast. Tema on aja Looja ja pani aja kehtima

58. Al-Qurtubi. *Tafsir Al-Qurtubi*, köide 8, lk 5169-5170.

59. Ash-Shawkani, Muhammad. *Fath ul-Qadir*, köide 4, lk 349.

vaid enda loodud olendite jaoks.

Tänapäeva teadlaste arvutuste kohaselt kestab üks aasta Marsil 687 Maa-päeva, samal ajal kui üks aasta Uranusel kestab terve-nisti 84 Maa-aastat.⁶⁰

Koraani tekst on nii mõttelt kui vormilt märkimisväärselt järjekindel. Ühe orientalistide parima Koraani tähenduse tõlke eessõnas kirjutab selle tõlkija Arthur John Arberry: „Juba tuttavad teemad jooksevad läbi terve Koraani. Iga suura⁶¹ arendab või vihjab ühele või enamale – tihti paljudele – neist teemadest. Muusikaterminoloogiat kasutades võiks öelda, et iga suura on rapsoodia, mis koosneb tervest leitmotiivist⁶² või katkenditest. Analoogiit tugevdab veelgi teksti rütmiline kulgemine.“⁶³

Teaduslikud viited Koraanis on osutunud tõesteks ja seletamatult täpseteks. Prantsuse Meditsiiniakadeemias 1976. aastal pidanud loengu teemal „Füsioloogilised ja embrüoloogilised andmed Koraanis“ dr Maurice Bucaille ütles: „Ei ole olemas ühtki inimese kirjutatud tööd, mis sisaldaks oma ajast niivõrd ees teadmisi kui Koraan, milles mainitud teaduslikud faktid vastavad modernse aja teadmistele.“⁶⁴

Koraani autoriteedist rääkides ütles professor Reynold A. Nicholson: „Meil on (Koraanis) ainulaadse ja vastuvaidlematu autoriteediga materjale islami algupära ja varajase arengu kohta, millele võrdset ei eksisteeri ei budismis, kristluses ega üheski muus varasemas usundis.“⁶⁵

Seega on Koraan ainus, mis kirjeldab piisavalt täpselt ja adek-

60. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 27, lk 551, 571.

61. Koraani peatükk

62. korduvast teemast

63. Arberry, Arthur J. 1980. *The Koran Interpreted*. London: George Allen & Unwin, lk 28.

64. Bucaille, Maurice. 1980. *The Quran and Modern Science*. Riyadh: Al-Badiah, lk 6.

65. Nicholson, Reynold A. *Literary History of the Arabs*. Cambridge: Cambridge University Press, lk 143.

vaatselt, kes Jeesus tegelikult oli ja mis oli tema sõnum. Veelgi enam, Koraani on võimalik kasutada, et kindlaks määrata, mis ulatuses Jumala ilmutatud sõna Piiblis muudetud on.

Koraanis käsib Jumal usklikel osana oma usust omaks võtta ka prohvet Moosesele ilmutatud jumaliku sõna, mida tuntakse Toora nime all; prohvet Taaveti psalmid ja Jeesuse evangeeliumi originaali. Kõik moslemid on kohustatud kõigisse ilmutatud pühakirjadesse uskuma. Samas on Koraanis märgitud, et kõiki enne Koraani ilmunud pühakirju on muudetud ja seega ei ole need originaalis säilinud. Inimesed on nende osi muutnud, et need nende tahtmistega paremini kooskõlas oleksid.

„Seega häda neile, kes kirjutavad (püha)kirja omaenese kätega, seejärel ütlevad: „See on Jumalalt,“ et selle eest osta väike kasu. Seega häda neile sellest, mis nende käed on kirjutanud ja häda neile sellest, mis nad teenivad.“ (2:79)

Vanas Testamendis on kirjas, et Jumal olevat öelnud: *„Kuidas te võite ütleda: „Me oleme targad ja meil on Jehoova käsuõpetus?“ Tõesti! Vaata, kirjatundjate valesulg on teinud selle valeks!“ (Jr.8:8).*

2. PEATÜKK: JEEBUSUSE ISIK

Nagu eelmisest peatükist järeldada võime, on nii Vana kui Uus Testament mõlemad ebausaldusväärsed allikad ja seega ei ole neid võimalik kasutada, kui soovime teada ajaloolist tõde selle kohta, kes oli mees nimega Jeesus Kristus, mis oli tema ülesanne ja mis tema sõnum. Samal ajal aga tõdeme, et Piibli lähedasem uurimine paralleelselt Koraani värssidega annab meile palju teadmisi selle kohta, millist autentset infot Piiblis Jeesuse kohta säilinud on.

SÕNUMITOOJA

Läbi terve Koraani on Jeesusest räägitud peamiselt kui Jumala sõnumitoojast. Koraani 61. peatükis tsiteerib Jumal Jeesust järgnevalt: „**Ning kui Jeesus Maarja poeg ütles: „Oo, Iisraeli lapsed, tõesti, ma olen teile (saadetud) Jumala sõnumitooja, kes kinnitab Toorat (mis on tulnud) enne mind ning annab edasi hea uudise Sõnumitoojast, kes tuleb peale mind ning kelle nimi on Ahmad.“** Kuid kui ta tuli nende juurde selgete märkidega, ütlesid nad: „See on kindlasti nõidus!““ (61:6)

Uues Testamendis on hulgaliselt värsse, mis kinnitavad, et Jeesus oli sõnumitooja ja prohvet. Siinkohal tooksime ära vaid mõned neist. Matteuse evangeeliumis on kirjas, et Jeesuse kaas-aegsed nimetasid teda prohvetiks: „*Aga rahvas ütles: „Tema on see prohvet Jeesus Galilea Naatsaretist!“* (Mt.21:11)

Markuse evangeeliumis on kirjas, et Jeesus nimetas iseend prohvetiks: „*Aga Jeesus ütles neile: „Prohvet ei ole mujal autu kui*

oma kodukohas ja oma sugulaste seas ning omas majas!" (Mk.6:4)

Järgnevad värsid aga kirjeldavad, et Jeesus saadeti kui sõnumitooja. Mt.10:40 on kirjas, et Jeesus ütles: „*Kes teid vastu võtab, võtab mind vastu; ja kes mind vastu võtab, võtab vastu selle, kes mind on läkitanud.*“

Johannese evangeelium tsiteerib Jeesust järgnevalt: „*Aga see on igavene elu, et nad tunneksid sind, ainust tõelist Jumalat ja Jeesust Kristust, kelle sina oled läkitanud.*“ (Jh.17:3)

INIMENE

Koraan mitte ainult ei kinnita Jeesuse prohvetlust, vaid eitab kindlalt ka Jeesuse jumalikkust. Jumal on Koraanis teada andnud, et Jeesus sõi toitu, mis on inimlik tegevus, ebasobiv Jumalale: „**Messias, Maarja poeg, oli kõigest sõnumitooja; palju oli enne teda sõnumitoojaid lahkunud. Ta ema oli tõearmastaja. Neil mõlemil oli söömiseks (igapäevane) toit. Vaata, kuidas Jumal neile selgeks teeb Oma märgid; siis vaata, kuidas nad on tõest eksinud.**“ (5:75)

Uues Testamendis on hulgaliselt värsse, mis samuti eitavad Jeesuse jumalikkust. Näiteks vastas Jeesus sellele, kes tema poole pöördus, nimetades teda heaks: „*Miks sa mind nimetad heaks⁶⁶? Keegi muu ei ole hea, kui ainult Jumal.*“ (Lk.18:19) Kui Jeesus keeldub siin „heaks“ kutsutud olemast ja lisab, et vaid Jumal on tõeliselt hea, siis näitab see selgelt, et ta ise ei pea end Jumalaks.

Johannese evangeeliumis seisab, et Jeesus ütles: „*Isa on suurem mind.*“ (Jh.14:28) Öeldes, et „Isa“ on suurem kui tema, eristab Jeesus end Jumalast. Samuti käskis Jeesus Maarja Magdaleenal oma järgijatele öelda: „*Mina lähen üles oma Isa ja teie Isa juure ja*

---

66. Jeesus ei eitanud mitte seda, et ta oleks hea, sest loomulikult oli ta hea, kuid siin on juttu perfektsest headusest ja keegi ei saa olla perfektselt hea peale Jumala. Jeesus oli inimese poeg (nagu ka ta ise seda kinnitab, näiteks Mt.19:29) ja seega ka ekslik.

oma Jumala ja teie Jumala juure.“ (Jh.20:17) Seega rõhutab väljend „minu Isa ja teie Isa“ veelgi enam seda, et Jeesus end Jumalast eraldiseisvaks pidas. Lisades juurde „minu Jumala ja teie Jumala“, ei jätnud Jeesus enam ühelegi intelligentsele olendile ruumi arvamaks, et ta ise on Jumal.

Isegi osades Pauluse kirjutistes, mida kirik pühaks peab, on Jeesust nimetatud vaid inimeseks, eristades teda suuresti Jumalast. Näiteks kirjutab Paulus: „*Sest Jumal on üks, ka vahemees üks Jumala ja inimeste vahel, inimene Kristus Jeesus.*“ (1Ti.2:5)

Ka Koraanis on hulgaliselt värsse, mis kinnitavad Prohvet Muhammedi inimese staatust, et ära hoida tema järgijate poolne jumalikustamine, nagu Jeesusega juhtus. Jumal andis Muhammedile käsu kõigile, kes tema sõnumit kuulevad, öelda: „**Ma olen vaid inimene nagu teie. Mulle on ilmutatud, et teie Jumal on Üks Jumal. Seega, kes loodab kohtuda oma Isandaga, see tehku häid tegusid ja ärgu ühendagu Jumala teenimises oma Isandaga kedagi.**“ (18:110)

Jumal andis Muhammedile ka käsu tunnistada, et vaid Jumal ise teab Kohtupäeva aega: „**Nad küsivad sinult Tunni kohta: „Mis ajaks on see määratud?“ Ütle: „Tõesti, teadmine sellest on mu Isanda juures. Keegi peale Tema ei saa seda aega avaldada ...**““ (7:187)

Ka Jeesus eitas Markuse evangeeliumis, nagu ta teaks, millal saabub Viimnetund: „*Aga sellest päevast või tunnist ei tea ükski, ei inglidki taevas ega Poeg, muud kui Isa ükski.*“ (Mk.13:32)

Üks Jumala tunnustest on Kõiketeadmine. Seega, kui Jeesus ei teadnud, mil jõuab kätte Viimnetund, ei saanud ta ka Jumal olla, kuna Viimsetunni saabumise aega teab vaid Jumal.

NEITSIST SÜNDIMINE

Koraan kinnitab Piibli lugu Jeesuse neitsist sündimisest. Siiski on siingi väikesed erinevused. Koraan jutustab, et Jeesuse ema Maarja oli poja sünni ajal vallaline neitsi, kelle ema oli ta pühendanud Jumala teenimisele. Kui ta Jumala teenimiseks eraldatud kohas palus, tulid ta juurde inglid ja andsid talle ta eelseisvast rasedusest teada.

„Kui inglid ütlesid: „Maarja, Jumal saadab sulle häid uudiseid Sõnast („Ole!”), tema nimeks saab Messias Jeesus, Maarja poeg, keda austatakse nii siinses elus kui ka teispoolduses ja tema on üks lähedastest (Jumalale).“ (3:45)

„... küsis ta (Maarja): „Isand, kuidas ma võin saada lapse, kui ükski mees pole mind puudutanud?” Ta vastas: „Nii (saab see olema), Jumal loob seda, mida soovib. Kui Ta on midagi otsustanud, ütleb Ta ainult „Ole!” ja see on.“ (3:47)

Samas on Koraan väga selgel seisukohal, et Jeesuse neitsist sündimine ei muutnud ta inimlikkust. Tema loomine oli nagu Aadama loomine, kellel ei olnud ei isa ega ema.

„Tõesti, Jeesus on Jumala silmis sama, mis Aadam. Ta lõi tema maast ja siis ütles talle: „Ole!” ja ta sai olema.“ (3:59)

IMED

Koraan kinnitab enamikku Piiblis mainitud Jeesuse imedest⁶⁷ ja toob lisaks veel ka selliseid, mida Piibel ei maini. Näiteks kinnitab Koraan, et Jeesus oli Jumala sõnumitooja juba sünnist ja ta esimeseks imeks oli hällist rääkimine. Peale seda, kui Maarja oli Jeesuse sünnitanud, süüdistati teda hooramises. Selle asemel, et inimeste süüdistustele vastata, osutas ta vastsündinud

---

67. Välja arvatud vee veiniks muutmist – Jh.2:1-10.

lapsle.

„Siis osutas ta talle. Nad ütlesid: „Kuidas saame me kõnetada kedagi, kes on hällis laps?“ Ta (st Jeesus) ütles: „Tõesti, ma olen Jumala sulane, Ta on andnud mulle Raamatu ja teinud minust prohveti.““ (19:29-30)

Tema teiste imede seas, nagu surnute ellu äratamine, pidalitõbiste ravimine ja pimedate nägijaiks tegemine, mainib Koraan veel üht imet, mis Piiblist puudub. Prohvet Jeesus voolis savist linde, puhus neile peale ja need lendasid elavate lindudena minema. Samas rõhutab Koraan pidevalt, et iga kord, kui Jeesus mõne imega hakkama sai, ütles ta ka inimestele, et tegi seda vaid Jumala loal. Ta selgitas oma järgijatele, et ei teinud ise imesid, nagu seda olid selgitanud paljud eelnevad prohvetid enne teda.

Kahjuks peavad need, kes Jeesust jumalikuks tunnistavad, tihtid tema imesid tõestuseks tema jumalikkusele, unustades, et ka paljud varasemad Vanas Testamendis kirjeldatud prohvetid on samasuguste või sarnaste imedega hakkama saanud.

Jeesus toitis 5000 inimest 5 leivapätsi ja 2 kalaga.	Eliisa toitis 100 inimest 20 odraleiva ja vähese maisiga. (2Ku.4:42-44)
Jeesus ravis pidalitõbiseid.	Eliisa ravis Naamani pidalitõvest. (2Ku.5:14)
Jeesus tegi pimedad nägijaiks.	Eliisa tegi pimedad nägijaiks. (2Ku.6:17,20)
Jeesus äratas surnud ellu.	Eliisa äratas surnud ellu (2Ku.4:34). Isegi Eliisa kontidel oli surnuid elluäratav jõud. (2Ku.13:21)
Jeesus kõndis vee peal.	Mooses ja ta rahvas ületas Surnumere. (2Mo.14:22)

Ka Uues Testamendis on värsse, mis kinnitavad, et Jeesus ei

toiminud omast võimust. Jeesus ütles: „*Mina ei või iseenesest ühtki teha,*“ (Jh.5:30) ja: „*Ent kui mina kurje vaime välja ajan Jumala sörmega, siis on Jumala riik jõudnud teie juure.*“ (Lk.11:20)

Paulus kirjutab Apostlite tegudes (2:22): „*Israeli mehed, kuulge neid sõnu: Jeesuse Naatsaretlase, mehe, kellest Jumal andis tunnistuse vää ja imede ja tunnustähtedega, mis Jumal tegi tema läbi teie seas* ...“

„TÕENDID“ JEEJUSE JUMALIKKUSEST

On terve hulk värsse, mida nii katoliku kui ka protestantlikud kirikud on interpreteerinud kui tõendeid Jeesuse jumalikkusest. Lähemal uurimisel aga selgub, et tegu on kas ebaselge sõnastusega, mida on võimalik mitmeti interpreteerida, või hilisemate lisanditega, mis algsetest Piibli käsikirjadest puuduvad. Järgnevalt lahkame enimsiteeritud argumente.

1) Alfa ja oomega

Johannese ilmutuse 1:8 ühe tõlke järgi oleks Jeesus justkui enda kohta öelnud järgmist: ⁶⁸ „*Mina olen Alfa ja Oomega, algus ja lõpp,*“ ütles Issand, kes on ja kes oli ja kes tuleb, Kõigeväeline.⁶⁹ (Ilm.1:8)

Kuna tegemist on Jumala tunnustega, väidaks Jeesus justkui selle tõlke kohaselt, et ta on Jumal. Aga ülalmainitud sõnastus pärineb kuningas Jamesi versioonist. Revised Standard Versioni piibliõpetlased on tõlget parandanud ja kirjutavad: „*Mina olen Alfa ja Oomega,*“ ütleb Issand Jumal, kes on ja kes oli ja kes tuleb, Kõigeväeline.⁷⁰

---

68. Võrdlused on erinevatest ingliskeelsetest Piibli tõlgetest.

69. „I am Alpha and Omega, the beginning and the ending, saith the Lord, which is, and which was, and which is to come, the Almighty.“

70. “I am the Alpha and the Omega,” says the Lord God, who is and who was and who is to come, the Almighty.“

Parandus on sisse viidud ka Ameerika uude Piiblistse⁷¹, et värssi tema õigesse konteksti panna: „*Issand Jumal ütleb: „Ma olen Alfa ja Oomega, kes on ja kes oli ja kes tuleb, Kõigeväeline.*“⁷²

2) Jeesuse varasem eksistents

Üks teine värss, mida tihti Jeesuse jumalikkuse tõestamiseks kasutatakse, on järgmine: „*Tõesti, tõesti ma ütlen teile, et enne kui Abraham sündis, olin mina!*“ (Jh.8:58)

See värss näitab, et Jeesus eksisteeris juba enne Maale jõudmist, millest tahetakse järeldada, et Jeesus ongi Jumal, kuna oli olemas juba enne oma sündi. Kuid nii prohvetite kui ka inimese eksisteerimine enne sündi käib läbi nii Vanast Testamendist kui ka Koraanist. Prohvet Jeremija näiteks on enda kohta öelnud järgmist: „*Mulle tuli Jehoova sõna; ta ütles: „Enne kui ma sind emaibus valmistasin, tundsin ma sind, ja enne kui sa emaüst väljusid, pühitsesin ma sind: ma panin sind rahvaile prohvetiks!*“ (Jr.1:4-5)

Prohvet Saalomoni kohta on Õpetussõnades kirjas, et ta olevat öelnud: „*Igavikust alates on mind eraldatud, ürgajast peale, enne maailma algust! Mind on esile toodud enne sügavusi, ennegu pubkesid allikad! Veel ennegu mäed paigale pandi, enne künkaid toodi mind esile, kui ta veel ei olnud teinud maad ega maastikku, ei maailma esimest tolmukübetki! Kui tema valmistas taevad, olin mina seal.*“ (Õp.8:23-27)

Iiobi raamatus on kirjas, et Jumal pöördus prohvet Iiobi poole järgmiste sõnadega: „*Kus olid sina siis, kui mina rajasin maa? Vasta, kui sul niipalju tarkust on! ... Sa tead seda, sest olid ju siis juba sündinud ja su päevade arv on suur!*“ (Ii.38:4,21)

Koraanis annab Jumal teada, et inimesed eksisteerisid enne

71. New American Bible (Tõlk.)

72. “The Lord God says: “I am the Alpha and the Omega, the one who is and who was, and who is to come, the Almighty.”

füüsilist loomist ja sündimist vaimsel tasandil: „**Ja kui sinu Isand võttis Aadama lastest – nende niuetest – nende järglased ja pani neid neile endile tunnistama: „Kas ma pole teie Isand?“ Nad ütlesid: „Jah, me oleme tunnistanud!“**, et te ei saaks Üles-tõusmipäeval öelda: „Tõesti, me olime sellest teadmatuses.““ (7:172)

Sellest kõigest tulenevalt ei ole võimalik prohvet Jeesuse ütlust „*enne kui Abraham sündis, olin mina*“ kasutada Jeesuse jumalikkuse tõendina. Johannese evangeeliumi 8:54–58 kontekstis on juttu Jumala teadmistest Tema prohvetite kohta, mis eelneb maailma loomisele.

3) Jumala poeg

Veel üks tõend, mille läbi püütakse Jeesuse jumalikkust tõestada, on „Jumala poja“ tiitel, kuid Vanas Testamendis on palju kohti, kus sama tiitel on antud ka teistele. Jumal kutsus Iisraeli (prohvet Jaakobit ja tema järeltulijaid) oma „pojaks“, kui käskis prohvet Moosesel vaarao juurde minna: „*Kuid ütle vaaraole: Nõnda ütleb Jehoova: Iisrael on minu esmasündinud poeg. Ja ma ütlen sulle: Saada mu poeg ära, et ta mind teeniks!*“ (2Mo.4:22–23)

Jumal nimetab oma pojaks ka prohvet Saalomoni:

„*Tema (st Saalomon) ehitab mu nimele koja ja mina kinnitan tema kuningriigi aujärje igaveseks ajaks! Mina olen temale isaks ja tema saab olema mulle pojaks!*“ (2Sa.7:13–14)

Jumal lubas ka prohvet Taaveti oma pojaks teha: „*Tema hüüab mind: „Sina oled minu Isa, mu Jumal, mu päästekalju!“ Ent mina teen ta oma esmasündinuks ning kõige kõrgemaks kuningaks üle ilmamaa!*“⁷³ (L.89:27–28)

Ka inglitest on Piiblis juttu kui „Jumala poegadest“: „*Ent ühel*

---

73. Revised Standard Versionis on „oma esmasündinud“ asemel lihtsalt „esmasündinu“ ja „kõrgemaks kui kuningad üle ilmamaa“.

päeval, kui Jumala pojad tulid ja seisid Jehoova ees, tuli ka saatan nende sekka.“ (Ii.1:6)⁷⁴

Uus Testament sisaldab samuti mitmeid värsse, mis räägivad teistest peale Jeesuse kui Jumala pojast. Näiteks võib tuua Luuka evangeeliumi autori väljatoodud Jeesuse sugupuu kuni Aadamani: „*see oli Eenose, see oli Seti, see oli Aadama, see oli Jumala poeg.*“ (Lk.3:38)

Mõned väidavad, et Jeesuse unikaalsus seisneb selles, et ta on Jumala „ainusündinud“ poeg, samal ajal kui teised on lihtsalt „Jumala pojad“, kuid samas võime prohvet Taaveti kohta lugeda järgmist: „*Ma annan teada Jehoova otsuse; ta ütles minule: Sina oled mu Poeg, täna ma sünnitasin sind!*“ (L.2:7)

Kindlasti tuleks märkida ka seda, et kuigi Jeesust nimetati evangeeliumites „Jumala pojaks“⁷⁵, siis ta ise ütles teistele „mu õed ja vennad“ ning palus end lõpututel kordadel nimetada „inimese pojaks“ (näiteks Lk.9:22). Luuka evangeeliumi kohaselt ta isegi keeldus „Jumala pojaks“ nimetatud olemast: „*Aga ka kurjad vaimud läksid paljudest välja kisendades ning üteldes: „Sina oled Jumala Poeg!“ Ja tema sõitles neid ega lubanud neid rääkida, sest et nad teadsid tema olevat Kristuse.*“ (Lk.4:41)

Kuna on selge, et juudid uskusid Jumala ainususse ja sellesse, et Jumalal ei olnud ei last ega naist, siis ei kasutata väljendit „Jumala poeg“ kindlasti mitte selle otseses tähenduses, vaid pigem ülekantud tähenduses tähistamaks kedagi, kes oma töö ja teenete

74. Vanas Testamendis on „Jumala poegadest“ juttu veel paljudes muudes värssides, näiteks: Jr.31:9; Ii.2:1, 38:4-7; 1Mo.6:2, 5Mo.14:1, Ho.1:10.

75. Uues Testamendis Apostlite tegude raamatus on mitmel puhul tsiteeritud Jeesuse varajasi õpilasi 33. aastast pKr, mis on ligi 40 aastat enne seda, kui nelja evangeeliumi kirjutama hakati. Ühes neist nimetatakse Jeesust spetsiifiliselt just *andra apo tou theou* ehk „mees Jumala juurest“ (Ap.2:22). Mitte üheski neist tsitaatides ei nimetata Jeesust *wios tou theou* ehk „Jumala poeg“, samal ajal kui mitmetes kohtades räägitakse Jeesusest kui Jumala sulasest ja prohvetist (Ap.3:13,26). Nende tsitaatide tähtsus seisneb selles, et need peegeldavad väga täpselt algset usku ja Jeesuse õpilaste sõnakasutust enne seda, kui terminoloogia Rooma usu ja Kreeka filosoofia mõjul muutuma hakkas. Need peegeldavad traditsiooni, mis on vanem ja autentsem kui neli evangeeliumi, milles Jeesusele jumalikkus ja Jumala poja tiitel külle poogitakse.

tõttu on Jumalale lähem kui teised, nagu poeg oma isale; kes sai teadmised Jumalalt, nagu isa annab teadmised edasi oma pojale. Kreeka ja Rooma kultuuriruumist pärit kristlased mõistsid seda aga valesti, kuna nende kultuuripärandis tähendas „Jumala poeg“ kedagi, kes oli ise samuti Jumal, sündinud meessoost ja naissoost jumaluse seksuaalse ühinemise tagajärjel. Kreeka ja Rooma jumalused võisid ka vabalt inimeste keskel liikuda ning inimestega lapsi ehk pooljumalusi saada.⁷⁶ Kui kirik oma judaistliku aluse hülgas, võttis ta samas omaks paganliku arusaama „Jumala pojust“, mis oli monoteistliku judaismi arusaamast täiesti erinev.⁷⁷

On väga oluline mõista, et terminit „Jumala poeg“ võib kasutada vaid semiidi sümboolses tähenduses, mis on „Jumala sulane“ ja mitte paganlikus tähenduses, nagu oleks tegemist Jumala otsese järeltulijaga. Piiblit tsiteerides olevat Jeesus ise öelnud: „*Õndsad on rahunõudjad, sest neid hüütakse Jumala poegadeks.*“ (Mt.5:9)

Samuti tuleks mõista ka Jeesuse kasutatud terminit „abba“ – „isa“. Piibliõpetlased on erimeelsustel, mida täpselt „abba“ Jeesuse ajal tähistas ja kui laialdaselt teised judaismi sektid seda terminit kasutasid. James Barr on alles hiljaaegu väga innukalt väitnud, et sellel sõnal ei olnud kindlasti mingit intiimset tähendust, vaid seda kasutati lihtsalt „isa“ tähenduses, mõtlemaks Jumalast nagu „meie taevases Isast“ nagu igale kristlasele tuntud issameie palves.⁷⁸ Iga kristlane, kes loeb „Meie Isa, kes sa oled taevas ...“ ei arva ju ometi, et Jumal oleks intiimses mõttes tema isa.

4) Jumalaga üks

Need, kes väidavad, et Jeesus oli Jumal, ütlevad, et ta ei olnud mitte eraldiseisev Jumal, vaid ühe ja sama Jumala inkarnatsioon. Nad põhjendavad oma arvamust värsiga Johannese evangeeliumis:

---

76. Vaata ka Ap.14:11-13, mis räägib sellest, kuidas Paulus ja Barnabas käisid Lüstra linnas jutlustamas ja kus inimesed arvasid nad jumalused olevat, pidades Barnabast Zeusiks ja Paulust Hermeseks.

77. „Bible Studies from a Muslim Perspective“, lk 15.

78. „Journal of Theological Studies“, köide 39 ja „Theology“, köide 91, nr 741.

„Mina ja Isa oleme üks!“ (Jh.10:30) Kontekstiväliselt võiks tõesti seda värssi pidada Jeesuse jumalikkuse kinnituseks, kuid kui juudid teda enda jumalikustamises süüdistasid, vastas ta neile: „Eks teie käsuõpetuses ole kirjutatud: *Mina olen ütelnud: Teie olete jumalad!*?”⁷⁹ (Jh.10:34) Seega tegi Jeesus neile tuntud näite varal selgeks, et ta kasutab metafoorilist keelt prohvetite kohta, mida ei tohiks interpreteerida jumalikustamisena tema või ükskõik millise teise inimese aadressil.

Järgnev „tõend“ tuleb samuti Johannese evangeeliumist, kus inimesed palusid Jeesust, et ta neile Isa näitaks, ja Jeesus olevat selle peale vastanud: „*Kas sa ei usu, et mina olen Isas ja Isa on minus? Neid sõnu, mida ma räägin, ei räägi ma iseenesest, vaid Isa, kes asub minus, teeb oma tegusid. Uskuge mind, et ma olen Isas ja et Isa on minus; aga kui mitte, siis uskuge nende tegude pärast.*“ (Jh.14:10-11)

Taas kord – kontekstiväliselt võiks neid sõnu Jeesuse jumalikkuse tõestuseks pidada, kui sama evangeelium meile üheksa värssi hiljem ei jutustaks, et Jeesus ütles oma jüngritele: „*Sel päeval te saate tunda, et mina olen oma Isas ja teie minus ja mina teis.*“ (Jh.14:20)

Seega, kui väljend „*ma olen Isas ja Isa on minus*“ tähendab, et Jeesus on Jumal, siis on seda ka ta jüngrid. See sümbol näitab eesmärgi ja mitte olemuse ühtsust. Sedasama sümbolit rõhutatakse veel ka hiljem, kui Jeesus ütleb: „*Aga ma ei palu mitte üksnes nende eest, vaid ka nende eest, kes nende sõna kaudu usuvad minusse, et nemad kõik oleksid üks, nõnda nagu sina, Isa, minus ja mina sinus, et nemadki meis oleksid ja maailm usuks, et sa mind oled läkitanud.*“ (Jh.17:20-21)⁸⁰

5) Kummardamisega nõustumine

Väidetakse, et kuna Jeesus nõustus mingil määral oma järgi-

79. Jeesus tsiteerib L.82:6: „Mina küll ütlesin: Teie olete jumalad ja olete kõik Kõigekõrgema lapsed!“

80. Vaata ka Jh.17:11.

jatepoolse kummardamisega, siis on ta järelikult Jumal. Kuid lähem tekstide uurimine viitab hoopis nii kaheldava väärtusega tõlgetele kui ka valeinterpretatsioonile. Sõna „kummardama“⁸¹ on kasutuses nii kuningas Jamesi versioonis kui ka redigeeritud standardversioonis, kui juttu on kolmest idast saabunud targast. Matteuse evangeeliumis on kirjas, et nad olevat öelnud: „*Kus on see sündinud juutide kuningas? Sest me oleme näinud tema tähte hommikumaal ning oleme tulnud teda kummardama.*“⁸² (Mt.2:2)

Samas aga Ameerika uues Piiblist (Catholic Press, 1970) võime lugeda: „*Kus on see sündinud juutide kuningas? Sest me oleme näinud tema tähte hommikumaal ning oleme tulnud talle austust avaldama*“⁸³.

Piibli redigeeritud standardversioonis Jh.9:37-38 seisab: „Jeesus ütles temale: „*Sa oled ju teda näinud ja see on tema, kes sinuga räägib!*“ Aga tema ütles: „*Issand, ma usun!*“ Ja ta kummardas teda.“⁸⁴

Samas aga Ameerika Piibli õpetlastest tõlkijad on 9:38 juurde alamärkusena lisanud: „Seda värssi olulistest käsikirjades ei eksisteeri. Võimalik, et tegemist on lisaga ristimisliturgiaks.“

See värss puudub olulistest vanadest käsikirjadest, milles on olemas antud evangeelium. Kõigi eelduste kohaselt on tegemist hilisema kirikuristimisega seotud kirjutajate lisaga.

Veelgi enam, tuntud ja tunnustatud Piibli ja selle originaalkeelte asjatundja George M. Lamsa on seletanud: „Arameakeelne sõna *sagad* – kummardama, jumalikustama, tähendab ka füüsiliselt kummarduma või põlvitama. Idamaalastel on tuntud komme üksteisele tervitades kummardada.⁸⁵ ... „Ta kummardas teda“ ei

81. ing k „worship“

82. Vaat. ka Mt.2:8

83. ing k „pay him homage“

84. Vaat. ka Mt.28:9: „*Ja vaata, Jeesus tuli neile vastu ja ütles: „Tere!“ Ja nad tulid ta juure ja hakkasid tema jalgade ümbert kinni ja kummardasid teda.*“

85. Vt nt Isa.25:23: „*Ja kui Abigail nägi Taavetit, siis ta laskus kähku eesli seljast ja heitis*

tähenda, et ta kummardas Jeesust kui Jumalat, vaid pigem „ta kummardas talle“ või „ta kummardas tema ees“, kuna vastasel juhul oleks juudid pidanud seda pühadusteotavaks ja esimese käsu vastu käivaks ja oleksid selle mehe kividega surnuks visanud. Kuid ta kummardas ta ees vaid austusest ja tänust.“⁸⁶

Jumala viimane pühakiri – Koraan – toob küsimusse, kas Jeesust peaks kummardama või mitte, selguse, tsiteerides jutuajamist, mis saab Viimsel Kohtupäeval toimuma Jeesuse ja Jumala vahel. Jumal on öelnud: „**Ja kui Jumal ütleb: „Oo Jeesus Maarja poeg, kas ütlesid inimestele: „Võtke mind ja mu ema jumalusteks Jumala kõrval?“ ... Ma ütlesin neile vaid seda, mida Sa käkisid: kummardada Jumalat, minu ja teie Isandat ...“** (5:116-117)

6) „Alguses oli sõna“

Võimalik, et kõige tihedamini tsiteeritud „tõend“ Jeesuse jumalikkusest on pärit Johannese evangeeliumist: „*Alguses oli Sõna, ja Sõna oli Jumala juures, ja Sõna oli Jumal ... Ja Sõna sai lihaks ja elas meie keskel, ja me nägime tema au kui Isast ainusündinud Poja au, täis armu ja tõe.*“ (Jh.1:1&14)

Kuid tihti unustatakse, et Jeesus ei ole kunagi midagi taolist väitnud ja Johannese evangeeliumi autor ei väida ka kusagil, nagu oleks Jeesus midagi taolist väitnud. Sellest tulenevalt ei saa neid värsse kuidagi Jeesuse jumalikkuse tõendina kasutada, eriti arvestades sellega, kui suured kahtlused kristlikke õpetlasi neljanda evangeeliumiga seoses vaevavad. Raamatu „The Five Gospels“⁸⁷ kirjutanud piibliõpetlased ütlevad: „Kaks erinevat pilti – Johannese evangeeliumi ja teiste kolme evangeeliumi omad – ei saa kuidagi mõlemad ajalooliselt täpsed olla⁸⁸ ... Enamik Jeesusele omistatud sõnu neljandas evangeeliumis on evangeeliumi autori

---

Taaveti ette silmili ning kummardas maani.“

86. Lamsa, Georg M. 1963. *Gospel Light*. Philadelphia: Holman Co., lk 353.

87. “Viis evangeeliumi” (Tõlk.)

88. Johannese evangeelium erineb teistest kolmest evangeeliumist niivõrd, et see paneb selle autentsuse kahtluse alla. Näiteks: →

väljamõeldis ja peegeldab vaid autori ümber olnud kristliku kogukonna keelt.⁸⁹

Kreekakeelne sõna, mida neljanda evangeeliumi anonüümne autor „sõna“ tähenduses kasutab, on *logos*.⁹⁰ Seda tehes samastab autor Jeesuse Kreeka filosoofia paganliku *logosega*, kes oli kosmoses peidus olev jumalik mõistus, käskides seda ja andes sellele vormi ja tähenduse.⁹¹

Kreeka filosoofia *logose* idee pärineb vähemalt 6. sajandist e. Kr, mil filosoof Herakleitos pakkus välja, et ka kosmilises protsessis on olemas inimese mõistusele sarnane jõud. Hiljem defineerisid stoikid⁹² *logose* kui aktiivse, ratsionaalse ja spirituaalse printsiibi, millest kogu reaalsus alguse sai. Kreeka keelt kõnelev juudist filosoof Aleksandria Philon (15 eKr-45 pKr) õpetas, et *logos* on Jumala ja kosmose vaheline ühenduslüli, mille abil inim mõistus saab ka Jumalat hoomata.⁹³ Kirik säilitas Philoni

Matteuse, Markuse, Luuka evangeeliumid	Johannese evangeelium
Jeesuse avalik misjon kestab üks aasta.	Jeesuse avalik misjon kestab kolm aastat.
Jeesus räägib lühidalt ja tähendamissõnadega.	Jeesus räägib pikkade filosoofiliste jutlustega.
Jeesusel pole enda kohta eriti midagi öelda.	Jeesus räägib palju oma misjonist ja isikust.
Rahavahetajate templist väljaviskamine on ta viimane maapealne misjon.	Rahavahetajate templist väljaviskamine on ta esimene maapealne misjon.
Jeesus kaitseb vaeseid ja rõhutuid.	Jeesusel pole vaeste ja rõhutute kohta midagi öelda.
Jeesus ajab kurje vaimu välja.	Jeesus ei aja ühtki kurja vaimu välja.
Jeesus lüüakse risti 15. <i>nisanil</i> .	Jeesus lüüakse risti 14. <i>nisanil</i> , juutide paasapühade ohvrpäeval.

89. Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co., lk 10.

90. Sõna mitmus on *logoi*; see tähendab ka „mõistus“, „ootus“, „arvamus“ või „plaan“.

91. Termin *logos* taga peituvat ideed võib leida ka India, Egiptuse ja Pärsia filosoofilisest ja teoloogilisest süsteemist. (*The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 7, lk 440)

92. Zenoni koolkonna filosoofid (4.-3. saj. e.Kr.)

93. Philoni ja kesk-platonistide meelest oli *logos* nii püsivalt maailmas kui ka samal ajal üleloomulik jumalik mõistus. (*The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991.)

kirjutisi ja pidas neid hindamatuteks. Need said inspiratsiooniks keerulisele kristlikule filosoofilisele teoloogiale. Kirik läks aga teatud hetkel platonlikust mõttest lahku ning hakkas *logost* (Sõna) nimetama „Jumala esmasündinud pojaks“.⁹⁴

Jeesuse *logosega* identifitseerimist arendati varakristlikus kirikus edasi, kuna varajased kristluse teoloogid ja pooltkõnelejad püüdsid kõigest hingest kristlikku usku selliste sõnadega lahti seletada, mis oleksid hellenistlikule maailmale arusaadavad. Veelgi enam – nad tahtsid kuulajaile muljet avaldada sellega, et kristlus on paganlikelt filosoofiatelt pärinud kogu nende paremuse. Seega väitsid varakristlikud kirikuisad oma kaitsekõnedes ja poleemilistes töedes rahuliku südamega, et Kristus ongi see juba varem tuntud *logos*.⁹⁵

Kreekakeelne sõna Jumala tähistamiseks fraasis „ja Sõna oli Jumala juures“ on määratud vorm *hotheos* ehk „Jumal“⁹⁶. Samas järgmises fraasis „ja Sõna oli Jumal“ on kasutatud määramata vormi *tontheos*, mis tähendab „jumal“ (või eesti keeles korrektsemalt – „jumalus“)⁹⁷.⁹⁸ Sellest tulenevalt oleks Jh.1:1 korrektsem tõlge: „*Alguses oli Sõna, ja Sõna oli Jumala juures, ja Sõna oli jumal(us)*.“ Seega, kui Sõna oli „jumal(us)“ selle sõna otseses tähenduses, siis tähendaks see, et neid oli kaks ja mitte üks. Piiblikeeles kasutatakse sõna „jumal(us)“ metafoorilises tähenduses, kui räägitakse võimust. Näiteks viitab Paulus 2Ko.4:4 saatanale kui „jumalale“:

Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 7, lk 440)

94. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 9, lk 386. 94 Ibid, köide 7, lk 440; Deedat, Ahmed. *Christ in Islam*. Durban, South Africa: The Islamic Propagation Centre, lk 40-41.

95. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 7, lk 440.

96. ing k – „the God“ (Tõlk.)

97. ing k – „a god“ (Tõlk.)

98. Deedat, Ahmed. *Christ in Islam*. Durban, South Africa: The Islamic Propagation Centre, lk 40-41.

„... kellede uskmatud meeled sellesinase maailma jumal on teinud sõgedaks, et neile ei paistaks Kristuse au evangeeliumi valgus, kes on Jumala kuju.“

Ka Moosesest räägitakse kui „jumalast“: „Ja Jehoova ütles Moosesele: „Vaata, ma panen sind vaaraole jumalaks ja su vend Aaron olgu sulle prohvetiks!“ (2Mo.7:1)

VANAD MÕTTED

Juba Pauluse ja Jeruusalemma kristlaste interpretatsioonid Jeesusest ja tema sõnumist olid kardinaalselt erinevad. Peale aastaid kestnud erimeelsusi loodi viimaks Pauluse Kristlik Kirik, millest sai judaismist täiesti eraldiseisev usk. Teiselt poolt ei tugevdanud Jeruusalemma natsareenid⁹⁹ oma sidemeid vana judaismiga, kuigi pidasid end praktiseerivateks juutideks, kes, olles küll truid Toorale, uskusid siiski inimesest messiasse Jeesusesse.¹⁰⁰

Kui roomlased juutide ülestõusu 70. aastal pKr alla surusid ja nende templi hävitasid, puistati juutidest kristlased laiali. Nende võimule ja mõjule emakirikuna ja Jeesuse liikumise keskusena tuli lõpp.¹⁰¹ Pauluse kristlik liikumine, mis kuni 66. aastani pKr oli pidanud olmevõitluses Jeruusalemma kiriku hukkamõistu vastu tõsiselt pingutama, hakkas nüüd jõudsalt arenema.

Jaakobuse juhitud Jeruusalemma kirikut, mille liikmeid algselt natsareenideks nimetati, hakati hiljem halvustavalt nimetama ebioniitideks¹⁰². Osad natsareenid võtsid selle nimetuse uhkusega

---

99. natsareenid – varakristlased; Jeesuse sõnumi esimesed järgijad juudid (Tõlk.)

100. MacCoby, Hyam. 1987. *The Myth-maker: Paul and the Invention of Christianity*. New York: Harper & Row, lk 172.

101. Kristlik kirik ehitati taas Jeruusalemma 70 aastat hiljem, kui roomlased olid linna teist korda hävitanud ja uskmatu linnana (nimega Aelia Capitolina) üles ehitanud. Sellel uuel kristlikul kirikul ei olnud vana Jaakobuse juhitud Jeruusalemma kirikuga mingit seost. Selle koguduse liikmed olid uskmatud ja selle doktriinid olid Pauluse kristluse omad. (Eusebius, „Ecclesiastical History“, III v 2-3, tsiteerinud: MacCoby, Hyam. 1987. *The Myth-maker: Paul and the Invention of Christianity*. New York: Harper & Row, lk 174.)

102. evionium – heebr k – „vaene mees“

omaks, meenutamaks Jeesuse ütlust „õnnistatud on vaesed“. Kreeka-rooma kiriku tõusuga kaasnes natsareenide ketseritena põlastamine, kuna nad ei olnud nõus Pauluse doktriine omaks võtma.¹⁰³

Varakristliku ajaloolase Irenaeuse (u 185 p.Kr.) edastuse kohaselt uskusid ebioniidid ühte Jumalasse, Loojasse; õpetasid, et Jeesus on messias; kasutasid vaid Matteuse evangeeliumit ja pidasid Paulust juudi seaduse kohaselt ketseriks.¹⁰⁴

Ebioniitide eksistents on teada veel 4. sajandist. Mõned olid Palestiinast lahkunud ning kolinud Transjordaaniasse ning Süüriasse; hiljem on nendest teada olnud Väike-Aasias, Egiptuses ja Roomas.¹⁰⁵

Monarhianism, mis on tuntud ka adoptсионismi või dünaamilise monarhianismi nime all, arenes välja 2. ja 3. sajandil ning jätkas ebioniitide „ekstreemse“ monoteistliku vaate esindamist. Monarhianistid uskusid, et Jeesus oli küll imelisel viisil viljastatud, kuid siiski inimene ja „Jumala poeg“ vaid seetõttu, et ta oli täis jumalikku tarkust ja väge. Seda vaadet õpetasid 2. sajandi lõpul Roomas Theodotus, kelle heitis kirikust välja paavst Victor, ja veidi hiljem Artemon, kelle heitsi kirikust välja paavst Zebhyrinus. Umbes 260. aastal p.Kr. õpetas seda taas Süüria Antiochi piiskop Samosata Paulus¹⁰⁶, kes jutlustas avalikult, et Jeesus oli mees, kelle läbi Jumal rääkis; Tema Sõna (*Logos*) ja kinnitas Jumala absoluutset ainsust.

Pauluse ortodoksia vastu debateeriti Antiochis 263. ja 268. aasta vahel vähemasti kolmel kirikukogul. Kolm neist mõistsid

103. MacCoby, Hyam. 1987. *The Myth-maker: Paul and the Invention of Christianity*. New York: Harper & Row, lk 175.

104. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 4, lk 344.

105. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 4, lk 344.

106. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 8, lk 244.

Pauluse doktriin hukka ja kõrvaldasid ta kiriku juhtfiguuri kohalt. Kuna aga Antioch allus otseselt Palmyra kuningannale Zenobiale, kes Pauluse doktriini toetas, ei saanud kukutamist täide viia kuni 272. aastani, mil imperaator Aurelian Zenobia alistas.¹⁰⁷

Hilisel 3. ja varajasel 4. sajandil õpetas Egiptuses Aleksandria presbüter Arius (250–336) samuti Kristuse piiratud olemust ja Jumala absoluutset ainsust, mis kindlustas talle laia järgijaskonna, kuni ta Nikosia kirikukogul 325. aastal ketseriks kuulutati, sest ta keeldus allkirjastamast usutunnistust, millel seisis, et Jeesusel on sama jumalik olemus kui Jumalal endal. Tänu mõjukatele kolleegidele Väike-Aasias ja imperaator Constantinuse tütrele Constantiale õnnestus Ariusel pagendusest naasta ja Kirikusse tagasi pääseda.¹⁰⁸ Liikumine, mille ta olevat loonud, kuid mis tegelikkuses oli Jeruusalemma natsareenide – juutidest kristlaste – usk, sai tuntuks arianismina ja oli Pauluse kristliku ortodoksia Jeesuse jumalikkuse usule suurimaks sisemiseks ohuks.

Aastatel 337–350 hoidis Lääne imperaator Constans Pauluse kristlaste ja Ida imperaator Constantius II arianismi poole. Arianismi mõjuv võis olla nii suur, et ühel Antiochi kirikukogul (341) väljastati usutunnistus, millest Jeesuse „sama jumaliku olemuse kui Jumalal“ klausel oli välja jäetud. Constantius II-st sai 350. aastal impeeriumi ainuvalitseja ja tema valitsusajal said Nikosia kirikukogu kristlased kõvasti räsida. Peale Constantius II surma 361. aastal tugevdasid aga läänes enamuses elavad Pauluse kristluse pooldajad oma positsiooni. Samal ajal aga kaitses idas imperaator Valens (364–383) endiselt visalt absoluutset monoteismi ja surus alla Pauluse kolmainuse doktriini. Arianism sai saatusliku löögi alles imperaator Theodosius I (379–395) valitsusajal. Ariuse unitaristlikku usku hoiti aga osade germaani hõimude hulgas elus veel kuni 7. sajandini.¹⁰⁹

107. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 9, lk 208.

108. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 1, lk 556–557.

109. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia

MODERNSED MÕTTED

Tänapäeva kristluses on palju modernseid õpetlasi, kes usuvad, et Jeesus Kristus ei olnud Jumal. Seitsmest piibliõpetlasest koosnev grupp, kust võis leida juhtivaid anglikaani teolooge ja muid Uue Testamendi õpetlasi, andis 1977. aastal välja raamatu nimega „Kehastunud Jumala müüt ¹¹⁰“, mis tekitas anglikaani kiriku kirikukogus tõsise möllu. Eessõnas kirjutab toimetaja John Hick järgmist: „Raamatu autorid on veendunud, et praegusel 20. sajandi viimasel poolel tuleb ette võtta uus suurejooneline teoloogiline areng. See vajadus tuleneb kristluse algstaadiumi kohta teadaolevatest aina kasvavatest teadmistest ja on seotud Jeesuse kui „Jumala poolt heaks kiidetud mehega“ (nagu teda on kirjeldatud Ap.2:22), kelle ülesandeks oli täita Jumala määratud rolli ja kelle hilisem nimetamine kehastunud Jumalaks, püha kolmainsuse teiseks isikuks, on vaid mütoogiline või poeetiline viis väljendada tema olulisust meie jaoks.“¹¹¹

Uue Testamendi õpetlased on laialdaselt nõus, et ajalooline Jeesus ei ole kunagi väitnud, nagu oleks ta olnud jumalus. Selle on talle külge pookinud hilisem kristlik mõtteviis. Jeesus ise ei pidanud end ei Jumalaks ega Jumala kehastunud pojaks.¹¹² Endine peapiiskop Michael Ramsey, kes oli ise Uue Testamendi õpetlane, kirjutab, et „Jeesus ei ole kunagi end Jumalaks pidanud.“¹¹³

Tema kaasaegne – Uue Testamendi õpetlane C.F.D. Moule ütles, et „Iga väidet „kõrg“-kristoloogias, mis seisib Jeesuse väidetavate enda kohta käivate ütluste autentsusel, eriti neljanda evangeeliumi puhul, tuleks pidada ebakindlaks.“¹¹⁴

Ortodoksset kristoloogiat tunnustav James Dunn kirjutab oma

Britannica, köide 1, lk 549-550.

110. „The Myth of God Incarnate“. (Tõlk.)

111. Hick, John. 1977. *The Myth of God Incarnate*. London: SCM Press Ltd., lk ix.

112. Hick, John. 1993. *The Metaphor of God Incarnate*. London: SCM Press Ltd., lk 27-28.

113. Ramsey, Michael. 1980. *Jesus and the Living Past*. UK: Oxford University Press, lk 39.

114. Moule, C.F.D. 1977. *The Origin of Christology*. UK: Cambridge University Press, lk 136.

suures inkarnatsiooni doktriini uurimuses kokkuvõttes, et „vareimas Jeesuse traditsioonis ei olnud mingit tõelist tõendit sellest, mida võiks ausal meelel tunnistada teadlikkuseks jumalikkusest.“¹¹⁵ Ka Nicene-Calcedoni kristoloogia vankumatu kaitsja Brian Hebblethwaite tunnistab, et „Jeesuse jumalikkust ei ole enam võimalik kaitsta, viidates Jeesuse enda väidetele.“¹¹⁶ Hebblethwaite, Donn ja teised õpetlased, kes ikka veel usuvad Jeesuse jumalikkusesse, väidavad hoopis, et Jeesus ise ei teadnudki, et ta oli Jumala kehastus. Seda saadi teada alles peale Jeesuse surnuist ülestõusmist.

Kuulsaim anglikaani kiriku Jeesuse jumalikkuses kahtlev piiskop on Durhami piiskop professor David Jenkins, kes ka avalikult tunnistab, et Jeesus ei olnud Jumal.¹¹⁷

Järgnev artikkel, mis ilmus mõned aastad tagasi ajalehes *The Daily News*, näitab selgelt, kui suurel määral vaimulikkond Jeesuse jumalikkuses kahtleb:

„Anglikaani kiriku piiskopite šokeeriv uuring

LONDON: Täna avaldatud uuringu kohaselt kinnitavad rohkem kui pooled anglikaani kiriku piiskopid, et kristlased ei ole kohustatud uskuma, et Jeesus Kristus oli Jumal. Küsitlus näitab, et Inglismaa 39 piiskopist 31 arvab, et Kristuse imed, tema neitsist süünd ja ülestõusmine ei pruukinud juhtuda just nii, nagu Piibel neid kirjeldab. Vaid 11 piiskoppi väitsid, et kristlased peavad Kristust pidama nii Jumalaks kui ka inimeseks, samal ajal kui 19 ütlesid, et piisav on, kui Jeesust peetakse „Jumala ülimaks vahendajaks“. Üks keeldus oma täpset arvamust andmast.

---

115. Dunn, James. 1980. *Christology in the Making*. London: SCM Press ja Philadelphia: Westminster Press, lk 60.

116. Hebblethwai, Brian. 1987. *The Incarnation*. England: Cambridge University Press, lk 74.

117. *The Economist*, 01.04.1989, köide 311, nr 7596, lk 19.61.

Küsitluse viis läbi London Weekend televisiooni iganädalane ususaade Credo.¹¹⁸

---

118. The Daily News, 25. juuni 1984.

3. PEATÜKK: SÕNUM

Sõnum on vahest kõige olulisem aspekt Jeesusest, mille üle mõtiskleda, sest kui Jeesus oli tõesti Jumala prohvet ja mitte poeg, siis on Jumala saadetud sõnum tema misjoni tuum.

JUMALA TAHTELE ALLUMINE

Jeesuse sõnumi aluseks oli Jumala tahtele allumine, kuna see on Jumala määratud usus kõige aluseks olnud juba aegade algusest peale. Koraanis on kirjas: „**Tõesti, Jumala silmis on usuks islam ...**“ (3:19)

Sõna “islam” tähendab araabia keeles „Jumala tahtele allumine“. Matteuse evangeeliumi kohaselt olevat Jeesus öelnud: „*Mitte igäüks, kes minule ütleb: Issand, Issand, ei saa taevariiki, vaid kes teeb mu Isa tahtmist, kes on taevas.*“ (Mt.7:21). Jeesus rõhutab siin „Isa tahtmist“, mis tähendabki inimese tahte allutamist Jumala tahtele. Johannese evangeeliumis on kirjas, et Jeesus ütles ka: „*Mina ei või iseenesest ühtki teha. Nagu ma kuulen, nõnda ma mõistan kohut ja minu otsus on õige, sest mina ei nõua oma tahtmist, vaid selle tahtmist, kes mind on läkitanud.*“ (Jh.5:30)

SEADUS

Jumala tahe sisaldub jumalikult ilmutatud seadustes, mida prohvetid on läbi aegade oma järgijatele õpetanud. Sellest tulevalt on seadusekuulekus jumaliku ilmutuse suhtes Jumala teenimise aluseks. Koraan kinnitab jumalikult ilmutatud seaduse

järgimise olulisust: „**Tõesti, Me saatsime alla Toora, milles oli juhatus ja valgus, mille järgi mõistsid õigust prohvetid, kes end Jumala tahte allutasid ... Ja kes ei mõista kohut selle järgi, mis Jumal on ilmutanud, need on uskmatud.**“ (5:44)

Jeesus ütleb Matteuse evangeeliumis, et Paradiisi pääsemiseks tuleb täita jumalikke seadusi: „*Ja vaata, üks mees astus tema juure ja ütles temale: „Õpetaja, mis head ma pean tegema, et saaksin igavese elu?“ Aga ta ütles talle: „Miks sa mult küsid, mis on hea? Üksainus on, kes on hea. Ent kui sa tahad minna elu sisse, siis pea käsud!*““ (Mt.19:16-17)

Jeesus nõudis rangelt seaduste täitmist: „*Kes nüüd iganes tähistab ühe neist vähimaist käskudest ja nõnda õpetab inimesi, teda hüütakse vähimaks taevariigis; aga kes seda mööda teeb ja nõnda õpetab, teda hüütakse suureks taevariigis.*“ (Mt.5:19)

Jumalik seadus sümboliseerib igas elu aspektis inimkonna teejuhti. See defineerib hea ja halva ja õpetab inimestele, kuidas oma asju ajada. Vaid Looja üksi võib kõige paremini teada, mis Tema loodule hea või halb on. Seega on jumaliku seaduse käsud ja keelud vaid inimhinge, -keha ja -ühiskonna kaitseks halva vastu. Et inimesed saaksid täisväärtuslikku elu elada, peavad nad elama jumalakartlikku elu ja Jumalat teenima läbi Tema seadustest kinnipidamise.¹¹⁹

Jeesuse misjoniks oli edastada käsk end ainsa tõelise Jumala tahte ja seadustele allutada. Jeesus rõhutas oma järgijatele, et tema misjon ei tühista prohvet Moosese läbi ilmutatud seadusi. Nagu teisedki prohvetid, kes olid tulnud peale Moosest, nii säilitas ka Jeesus Moosese seadusi. Jumal on Koraanis ilmutanud, et Jeesus kinnitas oma sõnumis Toora seadusi: „**Ja Me saatsime nende jälgedes Jeesuse Maarja poja, kinnitamaks seda, mis tuli enne teda Tooras ja Me andsime talle Evangeeliumi, milles oli juhatus ja valgus, kinnitamaks seda, mis tuli enne teda**

---

119. „The Purpose of Creation, lk 42-43.

Tooras juhatuses ja jumalakartlikele teejuhiks.“ (5:46)

Matteuse evangeeliumis on Jeesus öelnud: „*Ärge arvake, et ma olen tulnud tühistama käsuõpetust või prohveteid, ma ei ole tulnud neid tühistama, vaid täitma. Sest tõesti ma ütlen teile, kuni kaob taevas ja maa, ei kao käsuõpetusest mitte ühtki tähekest või ühtki märgikest, enne kui kõik on sündinud.*“ (Mt.5:17-18)

Kuid Paulus, kes väitis end olevat Jeesuse järgija, tühistas pidevalt tema seadusi. Oma kirjas roomlastele kinnitas ta: „*Aga nüüd me oleme käsust lahti ning oleme surnud sellele, mis meid kinni pidas, nii et me teenime Jumalat vaimu uues olemises ja mitte kirjatähe vanas olemises.*“ (Ro.7:6)

UNITARISM

Jeesus tuli siia ilma prohvetina, et kutsuda inimesi ainult Jumalat kummardama. Sama olid teinud ka prohvetid enne teda. Jumal ütleb Koraanis: „**Me oleme tõesti saatnud igale kogukonnale (rahvale) sõnumitooja (sõnumiga) – kummardage Jumalat ja vältige ebajumalaid ...**“ (16:36)

Luuka evangeeliumis 4:8 tahab saatan meelitada Jeesust teda kummardama, lubades talle kogu siinse maailma kuningriikide võimu ja au. „*Jeesus vastas ning ütles temale: „Kirjutatud on: Sina pead Issandat, oma Jumalat kummardama ja üksipäinis teda teenima!*““ Seega oli Jeesuse sõnumi tuumaks, et ainult Jumal väärib kummardamist ja et ükskõik kelle teise peale Jumala või Jumala kõrval kummardamine on vale. Jeesus mitte ainult ei kutsunud inimesi oma sõnumi juurde, vaid ta ka ise praktiseeris seda, palves kummardades ja ise Jumalat teenides.

Markuse evangeeliumis seisab: „*Ja nad tulid paika, mille nimi on Ketsemani, ja tema ütles oma jüngritele: „Istuge siin niikaua kui ma palvetan!*““ (Mt.14:32)

Luuka evangeeliumis on aga kirjas: „Aga tema läks kõrvale tühjadesse paikadesse ja palvetas seal.“ (Lk.5:16)

Jeesus kutsus neid üles kummardama Ühte Tõelist Jumalat, kes Oma omadustelt on Ainulaadne. Jumal ei ole nagu ta loomingu, ka ei ole keegi Tema loomingust nagu Tema. Luuka evangeeliumis seisab: „Ja üks ülem küsis temalt ning ütles: „Hea õpetaja, mis ma pean tegema, et ma igavese elu päriksin?“ Aga Jeesus ütles temale: „Miks sa mind nimetad heaks? Keegi muu ei ole hea kui ainult Jumal.““ (Lk.18:18-19) Jeesus keeldus „lõpmatu headuse“ või „täiusliku headuse“ omadusest ja kinnitas, et see kuulub vaid Jumalale.

Suur enamik kristlasi palvetab tänapäeval Jeesuse poole, väites, et ta on Jumal. Filosoofid nende hulgas väidavad, et nad ei kummarda mitte Jeesust kui inimest, vaid Jumalat, kes on end ilmutanud läbi mehe Jeesuse. Kuid sama loogikat kasutavad ka paganad, kes kummardavad iidoleid. Kui paganast filosoofi käest küsida, miks ta inimkättega valmistatud iidolit kummardab, siis ta vastab, et tegelikult ta ei kummarda iidolit, et iidol on vaid Jumala manifestatsioon ja seega ta kummardab tegelikult Jumalat, kes avaldub iidolis. Iidolikummardamise ja Jeesuse kummardamise vahel on väga väike, kui üldse mingi erinevus. See arusaam on pärit ideest, et Jumal asub kõiges oma loodus. Selline usk õigustab ka Jumala loomingut kummardamist.

Jeesuse sõnum, mis innustas inimesi ainult Jumalat kummardama, moondus peale tema lahkumist. Hilisemad järgijad, alates Paulusest, muutsid selle puhta ja lihtsa sõnumi keeruliseks kolmainsuse filosoofiaks, mis õigustas kõigepealt Jeesuse kummardamist, seejärel aga juba Jeesuse ema Maarja¹²⁰, inglite¹²¹ ja

120. Pühast Maarjast sai kristlaste jaoks kummardamisobjekt alates apostellikust ajastust. 3. või 4. sajandil sai ta tiitli *theotokos* ehk „jumalakandja“ või „jumalaema“. Ortodokside ja Rooma katoliiklaste hulgas on Maarja kummardamine läbi erinevate pühade, jumalateenistuste ja roosikrantsi kasutuse läbi aegade väga olulist rolli mänginud. (*The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 7, lk 897-898 ja köide 16, lk 278-279)

121. Inglise Miikael, Gabriel ja Raafael kuulutati pühakuteks ja nende auks korraldavad

pühakute kummardamist. Katoliiklastel on pikk nimekiri pühakuid, kelle poole nad rasketel aegadel pöörduvad. Kui midagi kaotsi läheb, siis palutakse Teeba püha Antoniuse poole, et ta aitaks selle üles leida.¹²² Püha Juudas Thaddeus on võimatute olude kaitsepühak ja tema poole palvetatakse, kui on vaja ravi-matust haigusest terveks saada, soovitakse astuda võimatusse abiellu vmt.¹²³ Püha Kristofer oli reisijate kaitsepühak, kelle poole palvetati kaitse saamiseks kuni 1969. aastani, mil paavsti käsk ta ametlikult pühakute nimerkirjast kustutas, kuna sai kinnitust fakt, et teda pole kunagi olemas olnudki.¹²⁴ Kuigi ta tõmmati ametlikult pühakute nimekirjast maha, palvetavad paljud kato-liiklased üle maailma siiani tema poole.

Pühakute kummardamine ei ole mitte ainult vastuolus ainujumala kummardamisega, vaid ka täiesti mõttetu, kuna ei elavad ega surnud saa kogu inimkonna palveid täita. Jumalakummardamist ei tohiks mitte mingil viisil Tema looduga jagada. Jumal on selle kohta Koraanis öelnud: „**Tõesti, need, keda kutsute (appi) peale Jumala, on sulased, nagu te isegi ...**“ (7:194)

See oli nii Jeesuse Kristuse kui ka kõigi talle eelnenud prohvetite ja viimase prohveti Muhammedi sõnum. Seega, kui moslem või inimene, kes end moslemiks nimetab, palvetab pühaku poole, on ta islamist välja astunud. Islam ei ole vaid usk, milles usklikul tuleb tunnistada, et ta usub, et vaid ainujumal väärub kummardamist ja et Muhammed oli Tema viimane sõnumitooja, et paradiisi pääseda. See usutunnistuse lausumine ja sellesse us-kumine teeb inimesest moslemi, kuid on mitmeid tegusid, mis võivad selle usutunnistusega vastuolus olla ja inimese islamist välja arvata sama kiiresti, kui ta sellesse astus. Kõige tõsisem

---

Lääne kirikud igal aastal 29. septembril ja Ida ortodoksi kirikud 8. novembril pidustusi. Püha Miikaeli kultus sai alguse 4. sajandil Idakirikus. Kuna Miikaeli peetakse taevalike armeede ülemjuhatajaks, lisati aja möödudes ka kõik teised inglid temale pühendatud kultusesse. (*The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 8, lk 95) Temast sai ka sõdurite kaitsepühak.

122. *The World Book Encyclopedia*. 1987. Chicago: World Book, köide 1, lk 509.

123. *The World Book Encyclopedia*. 1987. Chicago: World Book, köide 11, lk 146.

124. *The World Book Encyclopedia*. 1987. Chicago: World Book, köide 3, lk 417.

nende hulgas on kellegi teise kui Jumala poole palvetamine.

MOSLEM, MITTE MUHAMEEDLANE

Kuna Jeesuse, nagu ka kõigi varasemate prohvetite usk, oli täielik Jumalale allumine, mida araabia keeles nimetatakse *islaam*, siis peaks ka Jeesuse järgijaid nimetama Jumalale allujateks, mida araabia keeles nimetatakse *muslimid*.

Islamis peetakse palvet ülimaks Jumala teenimise viisiks. Prohvet Muhammed on öelnud: „*Palumine on Jumala teenimine.*“ Sellest tulenevalt keelduvad moslemid, et neid nimetatakse muhameedlasteks, nagu Kristuse järgijaid nimetatakse kristlasteks ja Buddha järgijaid budistideks. Kristlased kummardavad Kristust ja budistid Buddhat; kui moslemeid nimetada muhameedlasteks, siis nad justkui kummardaksid Muhammedit, mis aga pole tōsi. Koraan õpetab meile, et Jumal on nimetanud kõiki oma truusid kummardajaid *muslimiteks*, mis on araabia keeles tegijanimi verbist *aslama*, mis tähendab end Jumalale allutama ja läbi selle rahu leidma. Seega oleks sõna „moslem“ otsene tõlge „end Jumala tahte allutaja“.

Koraanis on kirjas: „... **Tema** (st Jumal) **nimetas teid moslemiteks (Jumala tahte allujateks) nii varem** (st eelnevates sõnumites) **kui ka nüüd** (st Koraanis) ...“ (22:78) Ka Jeesuse õpetuse mõtte seisnes selles, et peaksime kummardama vaid Jumalat. Jumalat ei tohi kummardada mitte mingil viisil läbi Tema loomingu; Tema kujutist ei tohi maalida, joonistada ega kuhugi sisse tahuda või raiuda, sest Ta on täiesti väljaspool inimese kujutlusvõimet.

JUMALA KUJUTAMINE

Jeesus ei lubanud paganlikku kommet Jumalat kujutada. Ta kinnitas Tooras mainitud keeldu: „*Sa ei tohi enesele teha kuju ega mingisugust pilti sellest, mis on ülal taevas, ega sellest, mis on all maa*

peal, ega sellest, mis on maa all vees!" (2Mo.20:4)

Sellest tulenevalt olid varased kristlikud õpetlased väga tugevalt religioosete kujutiste ehk ikoonide¹²⁵ vastu. Aja möödudes aga Kreeka ja Rooma kultuuris levinud pildid ja Jumala inimkujul kujutamine võitsid. Jumala kujutamise keeld on aga otseselt seotud sellega, et usk ei taanduks Jumala kummardamiselt Tema loomingu kummardamisele. Kui inimene juba võtab kätte ja teeb Jumalast sellise pildi, nagu ta arvab Jumala olevat, siis tegelikkuses tõstab ta Jumala Tolle loomingu ühele tasemele ja kujutab Teda kui Tema loomingut, sest inimhõimustus suudab endale ette kujutada vaid asju, mida ta näinud on, aga Jumalat ei ole võimalik siinpoelses elus näha.

Kristlased, kes on harjunud Jumalat läbi kujutiste kummardama, küsivad tihti, kuidas on üldse võimalik Jumalat kummardada, ilma Teda ette kujutamata. Jumalat tuleks aga teenida läbi teadmiste Tema omadustest, mis Ta on autentsetes pühakirjades ilmutanud. Näiteks kujutab Jumal end Koraanis kui Halastaivamat, seega peaks Ta kummardaja mõtisklema Jumala halastuse ja õnnistuse üle ja nende eest Jumalale tänulik olema. Ta peaks ka

---

125. 8. ja 9. sajandil vaieldi Bütsantsi impeeriumis selle üle, kas religiooset kujutisi (ikoone) tohib Jumala kummardamiseks kaasata või mitte. Ikonoklastid (ikoonide vastased) vaidlesid ikoonide kummardamisele vastu päris mitmetel põhjustel, nende hulgas näiteks Vana Testamendi kujutiste keeld kümnes käsus (2Mo.20:4) ja ebajumalakummardamine. Ikoonikumardamise pooldajad kinnitasid, et ikoonidel on vaid sümboolne väärtus ja loodul oma väärikus.

Varakristlikus kirikus oldi väga Kristuse ja pühakute portreede tegemise ja kummardamise vastu. Vastuseisust hoolimata muutus ikoonide kasutamine siiski järjest populaarsemaks, seda eriti just Rooma impeeriumi idaprovintssides. 6. sajandi lõpuks ja 7. sajandil said ikoonid ametlikult toetatud kultuse osaks ja nende juurde käis tihti ebausku sellest, et nad on elavad. Taolisele tavale oldi eriti vastu just Väike-Aasias. 726. aastal teatas Bütsantsi keiser Leo III ametlikult, et on ikoonide vastu, ja 730. aastaks oli nende kasutus ametlikult keelatud. See omakorda viis ikoonide kummardajate tagakiusamiseni, mis sai eriti laiaulatuslikuks Leo järglase Constantinus V (741-775) ajal. Kuid 787. aastal kutsus keisrinna Irene kokku 7. Nikoia kirikukogu, kus ikonoklastid hukka mõisteti ja ikoonide kasutamine taas lubati. Ikonoklastid saavutasid võimu uuesti Leo V valitsusaja alguses 814. aastal ja ikoonide kasutus keelustati uuesti 815. aasta kirikukogul. Teine ikonoklasti periood lõppes keiser Theophiluse surmaga 842. aastal. 843. aastal taastas ta lesk ikoonikumardamise. Seda sündmust tähistab ida-õigeusu kirik siiani pühaga. (*The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 6, lk 237)

mõtlemata, kuidas konkreetset on Jumal just talle halastanud ja kuidas teda õnnistanud ning teistele olenditele halastama. Samuti räägib Jumal endast kui Andestavast, seega peaksid Tema sulased pöörduma patukahetsuses Tema poole ja mitte lootust kaotama, kui nad patustavad. Nad peaksid ka Jumala andestust väärtustama ja teistele inimestele nende teod andestama.

ENNUSTUS

Osa prohvet Jeesuse sõnumist seisnes tema järel tulevast prohvetist järgijatele teavitamises. Samamoodi kui Ristija Johannes oli kuulutanud Jeesuse tulekut, kuulutas Jeesus omakorda viimase prohveti Muhammedi tulekut. Jumal tsiteerib Koraani 61. peatükis Jeesuse ennustust Muhammedi kohta: „**Ning kui Jeesus Maarja poeg ütles: „Oo, Israeli lapsed, tõesti, ma olen teile (saadetud) Jumala Sõnumitooja, kes kinnitab Toorat (mis on tulnud) enne mind ning annab edasi hea uudise Sõnumitoojast, kes tuleb peale mind ning kelle nimi on Ahmad.**““ (61:6)¹²⁶

Ka Uuest Testamendist võib leida teatud kohti, mis justkui viitaksid Prohvet Muhammedi tulekule. Johannese evangeeliumis tsiteeritakse Jeesust, kes ütleb: „*Ja mina palun Isa, ja tema annab teile teise Trööstija*¹²⁷, *et see teie juure jääks igavesti.*“ (Jh.14:16)

Kristlased peavad reeglina Johannese evangeeliumis mainitud „Trööstijat“ Pühaks Vaimuks.¹²⁸ Samas väljend „teine Trööstija“

---

126. Nii „Ahmad“ kui ka „Muhammed“ mõlemad tulevad araabia keeles tüvest HMD, mis väljendab kiitust ja tänu. Prohvet Muhammed oli ka selle nime all tuntud.

127. Kreeka sõna *paraclete* on King Jamesi inglisekeelsest Piibli tõlkeversioonis tõlgitud *comforter* („trööstija“, „lohutaja“) ja teistes tõlgetes „kaitsja“, „abistaja“, „vahendaja“. *Parakletos* tähendab kedagi, kes vahendajana kellegi eest palub, soovib või nõu annab, kuna on teiste hea käekäigu pärast sügavalt mures. (Mayfield, Joseph H. 1965. *Beacon Bible Commentary*. Kansas City: Beacon Hill Press, köide 7, lk 168)

128. Vaata ka Jh.14:26: „*Aga Trööstija, Püha Vaim, kelle minu Isa läkitab minu nimel, see õpetab teile kõik ja tuletab teile meele kõik, mis mina teile olen ütelnud.*“ Samas 1Jh.4:1 tähistab sõna „Vaim“ hoopis prohvetit: „*Armsad, ärge uskuge igat vaimu, vaid katsuge vaimud läbi, kas nad on Jumalast; sest palju valeprohveteid on välja läinud maailma.*“

tähendab, et tuleb keegi teine nagu Jeesus ja mitte Püha Vaim¹²⁹, eriti arvestades Jh.16:7-ga, milles Jeesus on öelnud: „*Aga mina ütlen teile tõtt: see tuleb teile heaks, et mina lähen ära. Sest kui ma ei läheks, ei tuleks Trööstija teie juure. Aga kui ma lähen, siis ma läkitan tema teie juure.*“

„Trööstija“ ehk õigemini „Kaitsja“ või „Vahendaja“ ei saa siin Püha Vaimu kohta käia, kuna evangeeliumite kohaselt oli Püha Vaim juba maailmas enne Jeesuse sündi¹³⁰ nagu ka tema misjoni ajal¹³¹. Eelneva värssi kohaselt ei olnud „Kaitsja“ või „Vahendaja“ veel tulnud.

Jeesuse ennustust, et see prohvet-vahendaja „teie juure jääks igavesti“, võib mõista nii, et selle „teise“ prohveti järel enam ühtki Jumala sõna vahendajat ei tule. Tema jääb viimaseks Jumala prohvetiks ja tema sõnum säilib maailma lõpuni.¹³²

Jeesuse ennustus Muhammedi tulekust kinnitab ka prohvet Muhammedi kohta käivaid ennustusi Tooras. Moosese 5. raamat on kirjas, et Isand ütles Moosesele: „*Ma äratan neile ühe prohveti nende vendade*¹³³ *keskelt, niisuguse nagu sina, ja ma panen oma sõnad ta suhu*¹³⁴ *ja ta räägib neile kõik, mis mina teda käsin! Ja kes ei kuula mu sõnu, mis ta räägib minu nimel*¹³⁵, *sellelt nõuan mina ise aru!*“ (5Mo.18:18-19)

129. Eesti keeles võib „keegi teine“ tähendada nii „teine samasugune“ kui ka „teine erinev“. Uue Testamendi kreekakeelne tekst kasutab sõna *allon*, mis on meessoost akusatiiv sõnast *allos*, mis tähendab „teine samasugune“. Kreekakeelne sõna tähistamiseks „teist erinevat“ on *heteros*, kuid Uuest Testamendis Jh.14:16 seda sõna ei kasutata. (Mufassir, Sulayman Shahid. 1980. *Jesus, A Prophet of Islam*. Indianapolis: American Trust Publications, lk 15-16)

130. Ristija Johannes täitus Püha Vaimuga juba oma ema ihus (Lk.1:15), Eliisabet sai täis Püha Vaimu (Lk. 1:41) ja ka Ristija Johannese isa Sakarias sai täis Püha Vaimu (Lk.1:67).

131. Püha Vaim oli Siimeoniga (Lk.2:26) ja laskus tuvi kujul Jeesuse peale (Lk.3:22).

132. Mufassir, Sulayman Shahid. 1980. *Jesus, A Prophet of Islam*. Indianapolis: American Trust Publications, lk 13.

133. Aabrahami poja Iisaku järeltulijate juutide vennad on araablased, kes on Aabrahami poja Ismaeli järeltulijad.

134. Koraani otsene lingvistiline tähendus on „retsitatsioon“. Prohvet Muhammed õpetas, et Koraan on otsene Jumala sõna. Tema enda selgitusi ja õpetusi nimetatakse aga *hadith*ideks.

135. Iga Koraani 114 peatükki (välja arvatud 9. peatükk) algab palvega „Jumala, Armulisima ja Halastavama nimel“.

Jesaja 42. peatükis võib leida ennustuse valitud „Isanda sulasest“, kelle prohvetlik misjon on mõeldud kogu inimkonnale vastupidiselt heebrea prohvetitele, kelle misjon oli vaid Iisraeli rahvale: „*Vaata, see on mu sulane, kellesse ma olen kiindunud, mu valitu, kellest mu hingel on hea meel! Ma olen pannud oma Vaimu tema peale, tema toob rahvaile õiguse! Tema ei kisenda ega karju, tema häält ei ole kuulda uulitsail! Rudjatud pilliroogu ta ei murra katki ja hõõguvat tahti ta ei kustuta ära, ta levitab ustavalt õigust! Tema ei nõrke ega murdu, kuni ta maa peal on rajanud õiguse ja saared ootavad tema õpetust! ... Tõstku häält kõrb ja selle linnad, külad, kus Keedar elab!*“ (Js.42:1-4,11)

Muhammed on ainus prohvet, keda võib Keedariga¹³⁶, st araablastega, seostada.¹³⁷

---

136. Ismaeli järeltulijaid tunti kui araablasi, mis heebrea keeles tähendas neid, kes elasid 'arabas ehk kõrbes (Hastings, J. 1963. *Dictionary of the Bible*. New York: Chas. Scribner's Sons, lk 47). Kõige enam on Ismaeli 12 pojast mainitud Qaydarit (heebrea keeles Kedar). Mõnedes piiblivärssides on Keedarit kasutatud ka üldiselt araablaste sünonüümina (Jr.2:10, Hs.27:21, Js.60:7, Ül.1:5).

137. Mufassir, Sulayman Shahid. 1980. *Jesus, A Prophet of Islam*. Indianapolis: American Trust Publications, lk 11.

4. PEATÜKK: TEE

Prohvet Jeesuse sõnumi teiseks aspektiks oli tema kutse inimestele, et need käiksid mööda tema „teed“. Prohvetite ülesandeks läbi aegade on olnud tuua jumalikke seadusi või kinnitada neid, mida on toonud eelnevad prohvetid, ja kutsuda inimesi kummardama Jumalat, kuuletudes jumalikult ilmutatud seadusele. Prohvetite ülesandeks oli ka enda eeskujuga järgijatele ette näidata, kuidas peab Jumala seadust rakendades elama. Seega igaüks, kes neisse uskus, pidi ka nende õpetuse järgi elama. Selle põhimõtte võime leida ka Johannese evangeeliumist: „*Mina olen tee ja tõde ja elu, ükski ei saa Isa juure muidu kui minu kaudu!*“ (Jh.14:6)

Kuigi need, kes Jeesust kummardavad, kasutavad seda värssi tavaliselt tõendina Jeesuse jumalikkusest, ei kutsunud Jeesus inimesi üles end Jumala asemel või Jumalana kummardama. Kui Jeesus tõesti need sõnad lausus, siis loogiliselt võttes tähendavad need lihtsalt, et keegi ei saa Jumalat teenida, ilma et nad teeksid seda viisil, mida Jumala enda saadetud prohvet on õpetanud. Jeesus selgitas oma järgijatele, et nad saavad Jumalat teenida vaid viisil, mida tema neile õpetas.

Ka Koraanis on Jumal õpetanud Muhammedi inimkonda teavitama, et vaid läbi prohveti järgimise on võimalik Jumalat tõeliselt armastada ja teenida: „**Ütle (oo Muhammad): „Kui sa (tõeliselt) armastad Jumalat, järgi mind (prohvetit)! Jumal armastab siis sind ja andestab sinu patud.“** Ja Jumal on Andestavaim, Halastavaim.“ (3:31)

Prohvetite tee on ainus tee Jumala juurde, sest Jumal Ise on selle tee määranud ja prohvetite mõte oligi selles, et Jumala näpunäiteid inimestele edasi anda. Ilma prohvetiteta ei teaks inimesed, kuidas Jumalat teenida. Sellest tulenevalt ei tohiks prohvetite õpetusele ise midagi lisada.

Kõiksugused lisandused usku peale prohvetite aega on saatana innustatud kõrvalekaldumine tõelisest usust. Prohvet Muhammed ütles selle kohta: „Igaüks, kes islami usule midagi lisab, sellelt ei võeta seda vastu.“¹³⁸ Ka igaüks, kes on Jumalat teeninud vastu-pidiselt Jeesuse õpetusele, on seda teinud tulutult.

JEESUSE TEE

Kõigepealt tuleks kindlasti märkida, et Maarja poeg Jeesus oli viimane juutide prohvet. Ta elas Toora, Moosese seaduse kohaselt ja õpetas seda ka oma järgijatele. Matteuse evangeeliumis on kirjas: „*Ärge arvake, et ma olen tulnud tühistama käsuõpetust või prohveteid; ma ei ole tulnud neid tühistama, vaid täitma. Sest tõesti ma ütlen teile, kuni kaob taevas ja maa, ei kao käsuõpetusest mitte ühtki tähekest või ühtki märgikest, enne kui kõik on sündinud.*“ (Mt.5:17-18)

Kahjuks aga juba vaevalt viis aastat peale Jeesuse misjoni lõppu hakkas Tarsusest pärit Saulus – kes väitis, et Jeesus olevat talle end ilmutanud – Jeesuse teed muutma. Paulus¹³⁹ austas Rooma filosoofiat ja rääkis uhkelt oma Rooma kodaniku staatusest. Ta uskus, et mittejuutidest kristlasteks hakkajaid ei tohiks mingil tingimusel Tooraga vaevata. Apostlite tegude autor tsiteerib Paulust järgnevalt: „*Ja et igaüks, kes usub mõistetakse õigeks tema sees kõigest sellest, millest te ei võinud õigeks saada Moosese käsuõpetuse kaudu.*“ (Ap.13:39)

---

138. Khan, Muhammad Muhsin. 1986. *Sabih Al-Bukhari (Arabic-English)*. Lahore: Kazi Publications, köide 3, lk 535, nr 861 ja Siddiqi, Abdul Hamid. 1987. *Sabih Muslim, (English Translation)*. Lahore: Sh. Muhammad Ashraf Publishers, köide 3, lk 931, nr 4266.

139. Tema uus nimi.

Peamiselt läbi Pauluse püüdluste hakkas kristliku kiriku judaistlik pale muutuma. Paulus on enamike Uue Testamendi kirjade autor ning kirik peab neid ametlikuks kristlikuks doktriiniks ja inspireeritud pühakirjaks. Nendest kirjadest ei ole võimalik lugeda Jeesuse evangeeliumi kohta; need kirjad isegi ei esinda kuidagi Jeesuse sõnumit.¹⁴⁰ Selle asemel muutis Paulus Jeesuse õpetuse hellenistlikuks filosoofiaks.

Järgnevalt käsitleksime mõningaid prohvet Jeesuse õpetusi, mida ta ka ise järgis, kuid mille kirik hiljem on hüljanud. Enamik neist õpetustest on aga säilinud ja taaselustatud Jumala viimases sõnumis, mille Jumal Muhammedi kaudu inimkonnale ilmutas.

1) Ümberlõikamine

Jeesus oli ümberlõigatud. Vana Testamendi kohaselt algas see traditsioon prohvet Aabrahamiga, kes ei olnud ei juut ega kristlane. Moosese 1. raamatus seisab: „*Ja Jumal ütles Aabrahamile: „Ja sina pead mu lepingut pidama, sina ja su sugu pärast sind põlvest põlve. See on minu leping minu ja teie ning sinu soo vahel pärast sind, mida te peate pidama: kõik meesterahvad tuleb teil ümber lõigata! Te peate oma eesnaha liha ümber lõikama ja see olgu minu ja teie vahelise lepingu märgiks. Kaheksapäevastena tuleb teil ümber lõigata kõik teie meesterahvad põlvkondade viisi, olgu peres sündinud, olgu raha eest ostetud ükskõik missuguselt võõralt, kes sinu soost ei ole, kindlasti tuleb ümber lõigata niihästi su peres sündinu kui su raha eest ostetu. Minu leping peab teie ihu küljes olema igavese lepinguna!*“ (1Mo.17:9-13)

Luuka evangeeliumis seisab: „*Ja kui kaheksa päeva täis sai ja laps pidi ümber lõigatama, pandi temale nimeks Jeesus, mille ingel oli pannud, enne kui laps sai ema ihusse.*“ (Lk.2:21)

---

140. Mufassir, Sulayman Shahid. 1973. *Biblical Studies from a Muslim Perspective*. Washington: The Islamic Center, lk 18.

Sellest tulenevalt oli ümberlõikamine osa Jeesuse õpetusest, tema teest. Kuid enamik kristlasi ei ole Pauluse argumentide tõttu tänapäeval ümberlõigatud. Paulus nimelt väitis, et ümberlõikamine oli hoopis südame jaoks. Oma kirjas roomlastele kirjutab ta: „*Vaid juut on see, kes seda on seespidi, ja südame ümberlõikamine on vaimus, mitte otseselt.*“ (Rm.2:29) Oma kirjas galaatlastele kirjutab ta: „*Vaata, mina, Paulus, ütlen teile: Kui te lasete endid ümber lõigata, siis ei ole teil Kristusest mingit kasu.*“ (Gl.5:2) Kuid see oli vaid Pauluse arvamus, samal ajal kui Jeesuse südant ei ole keegi ümber lõiganud, nagu ta ka ei rääkinud kunagi südame ümberlõikamisest. Ta pidas kinni „igavesest lepingust“ ja sai lihas ümberlõigatud.

Prohvet Muhammedit tsiteerides: „*Prohveti teed*¹⁴¹ *näitab viis teguviisi: ümberlõikamine, intiimpiirkonna ja kaenlaaluste karvade kõrvaldamine, sõrme- ja varbaküünte lõikamine ja vuntside trimmimine.*“¹⁴²

2) Sealiha

Jeesus ei söönud siga, sest ta järgis Moosese seadust. Moosese 3. raamatus seisab: „*...ega siga, sest tal on küll sõrad, täielikult lõhestatud sõrad, aga ta ei mäletse mälu; ta olgu teile roojane. Nende liha ärge sööge ja nende korjuseid ärge puudutage, need olgu teile roojased.*“ (11:7-8)

Jeesuse ainus kokkupuude sigadega oli, kui ta lubas ebapuhastel hingedel, kes olid ühe mehe üle võtnud, sigadesse siseneda. Kui need hinged seakarja sisenesid, jooksid sead vette ja uppusid. Enamik inimesi, kes end tänapäeval kristlasteks nimetavad, mitte ainult ei armasta sealiha vaid ka neid loomi endid, sest nendest on tehtud nii lastelaule, muinasjutte, multfilme kui isegi lastefilme.

---

141. Siinkohal kasutatud arabiakeelne termin on *fitra*, mis otsetõlkes tähendab „loomus“.

142. Khan, Muhammad Muhsin. 1986. *Sabih Al-Bukhari (Arabic-English)*. Lahore: Kazi Publications, köide 7, lk 515, nr 777 ja Siddiqi, Abdul Hamid. 1987. *Sabih Muslim, (English Translation)*. Lahore: Sh. Muhammad Ashraf Publishers, köide 1, lk 159, nr 495.

Islamis on sealih ja selle kõrvalproduktide keeld säilinud Prohvet Muhammedi ajast kuni tänapäevani ja sellest peetakse rangelt kinni. Koraanis on kirjas: „**Ta on teile keelanud vaid (enne veristamist) surnud loomad, vere, sealih ja selle, mis on pühendatud teisele peale Jumala. Kuid kes on sunnitud seda tegema ja piire ületamata, sellel pole süüd. Tõesti, Jumal on Andestav ja Halastav.**“ (2:173)¹⁴³

3) Veri

Jeesus ei söönud ei verd ega midagi, mis verd sisaldaks. Jumal andis Moosese 5. raamatu kohaselt käsu: „*Aga te ei tohi süüa verd – valage see maha nagu vesi!*“ (5Mo.12:16) Moosese 3. raamatus seisab: „*Ärge sööge midagi ühes verega! Ärge ennustage märkidest ja ärge tegutsege nõidusega!*“ (3Mo.19:26)

See käsk on säilinud ka Koraanis: „**Ütle: „Ma ei leia sellest, mis mulle on ilmutatud, keelatud söögipoolist, kui välja arvata surnud (loomad) või väljalastud veri või sealih – sest tõesti see on ebapuhas ...**“ (6:145)

Sellest tulenevalt on Jumal määranud kõigile neile rahvastele, kellele prohvet on saadetud, spetsiaalsed loomade tapmise meetodid, et kindlasti enamik verd efektiivselt tapetud looma seest kätte saada ja inimestele Jumala heldust meenutada. Koraanis võib nende meetodite kohta lugeda järgmist: „**Ja igale kogukonnale oleme määranud kombetalituse (loomade tapmiseks), et nad meenutaks Jumala nime selle üle, mis Jumal on neile loomadest võimaldanud ...**“ (22:34)

Jeesus ja tema varajased järgijad järgisid õiget loomade tapmise meetodit, nimetades Jumala nime ja lõigates läbi kaelaveenid, samal ajal kui loom veel elus oli, et süda edasi verd pumpaks ja see kehast väljuks. Tänapäeva kristlased ei pea aga taoliseid

---

143. Vaata ka 5:3.

meetodeid eriti olulisteks.

4) Alkohol

Jeesus pühendas oma elu Jumalale ja seega ütles lahti ka alkohoolsetest jookidest, nagu 4. Moosese raamat õpetab: „*Ja Jehoova rääkis Mooseseaga, üteldes: „Räägi Iisraeli lastega ja ütle neile: Kui mees või naine töötab erilise nasiiritootuse, et Jehoovale pühenduda, siis ta peab hoiduma viinast ja vägijoogist; ta ei tohi juua veini- ega viinaädikat; ta ärgu joogu ka mitte mingisugust viinamarjamahla ja ärgu söögu värsked või kuivatatud viinamarju. Kõigil oma nasiiripõlve päevil ta ei tohi midagi süüa, mida toodetakse viinapuust, isegi mitte kivikesi ega kesti!*“ (4Mo.6:1-4)

Koraani 5. peatükis keelustab Jumal alkohoolsed joogid lõplikult: „**Oo teie, kes te usute, tõesti, alkohol¹⁴⁴, hasartmäng, kivialtarid¹⁴⁵, nooltega ennustamine on rüvetus saatana tööst, seega vältige seda, et võiksite olla edukad.**“ (5:90)

Mis puutub aga „vee veiniks muutmise imesse“¹⁴⁶, siis see leidub vaid Johannese evangeeliumis, mis on seega vastuolus kolme teise evangeeliumiga. Nagu varem juba mainitud, peeti kristliku kiriku algusaegadel Johannese evangeeliumi ketserlikuks¹⁴⁷, samas kui teistest kolmest räägiti kui sünoptilistest evangeeliumitest, kuna nende tekstid käsitlesid Jeesuse elu väga sarnaselt.¹⁴⁸ Sellest tulenevalt on Uue Testamendi õpetlased antud intsidendi autentsuse suhtes kahtleval seisukohal.

---

144. *khamr* – ar k – vein, alkohol; laiemas tähenduses kõik, mis katab meeli, st igasugused meelemürgid.

145. St nendel teistele peale Jumala ohverdamine.

146. Jh.2:1-11

147. Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co., lk 20.

148. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica, köide 5, lk 379.84.

5) Rituaalne pesemine enne palvet

Enne palvetamist pesi Jeesus oma jäsemeid vastavalt Toora õpetusele. Teise Moosese raamatu kohaselt tegid Mooses ja Aaron sama: „*Ta asetas pesemisnõu kogudusetelgi ja altari vahele ja pani sellesse vett pesemiseks. Mooses, Aaron ja tema pojad pesid selles oma käsi ja jalgu.*“ (2Mo.40:30-31)

Koraan kirjeldab palve-eelset rituaalset pesemist järgnevalt: „**Oo teie, kes te usute, kui tõusete palveks, siis peske oma näod, käsivarred küünarnukkideni, pühkige üle oma juuste ja (peske) jalad pahkludeni ...**“ (5:6)

6) Täiskummardus palves

Uus Testament kirjeldab, kuidas Jeesus palve ajal kummardas. Matteuse evangeeliumi autor kirjeldab vahejuhtumit, mis leidis aset, kui Jeesus läks oma jüngritega Ketsemani: „*Ja ta läks pisut eemale, heitis silmili maha, palvetas ning ütles: „Minu Isa, kui on võimalik, siis mingu see karikas minust mööda! Ometi mitte nõnda, kuidas mina tahan, vaid kuidas sina tahad!*““ (Mt.26:39)

Tänapäeval kristlased põlvitavad ja asetavad palveks käed kokku poosis, mida ei saa Jeesusele omaseks pidada. Palvetamise viis, mida Jeesus järgis, ei olnud ta enda leiutis, vaid nõnda olid palvetanud ka kõik eelnevad prohvetid enne teda. Vanas Testamendis on 1. Moosese raamatus (17:3) kirjeldatud, kuidas prohvet Aabraham palves silmili maha heitis; 4. Moosese raamat (16:22 ja 20:6) kirjeldab, kuidas nii Mooses kui Aaron Jumalat ülistades silmili maha langesid; Joosua raamat (5:14 ja 7:6) kirjeldab, kuidas prohvet Joosua silmili maha langedes Jumalat palus; 1. Kuningate raamat (18:42) aga kirjeldab, kuidas prohvet Eelija maha kummardas ja oma pea põlvede vahele pani. Nii palvetasid prohvetid, läbi kelle Jumal Oma sõnumi maailma on saatnud, seega need, kes Jeesust järgivad ja evangeeliumites kuulutatud lunastust otsivad, peaksid just sellist palveviisi järgima.

Ühe mitmetest Koraanis esinevatest Jumala juhendustest usklikele maha kummardada ja Teda ülistada, võime leida peatükis Al-Insaan: „**Ja meenuta oma Isanda nime (palves) hommikuti ja õhtuti ja öösel kummarda Talle ja ülista teda pika aja ööst.**“ (76:25-26)

7) Naise katmine

Naised Jeesuse ümber katsid end samamoodi kui naised eelnevate prohvetite ajal. Nende rõivad olid avarad ja katsid nende kehad täielikult. Nad kandsid juuste katmiseks rätte. 1. Moosese raamatus on kirjas: „*Kui Rebeka oma silmad üles tõstis ja nägi Iisakit, siis ta laskus kaameli seljast ning küsis sulaselt: „Kes on see mees, kes meile väljal vastu tuleb?“ Ja sulane vastas: „See on mu isand!“ Siis Rebeka võttis loori ja kattis ennast.*“ (1Mo.24:64-65)

Paulus kirjutas oma esimeses kirjas korintlastele: „*Aga iga naine, kes palvetab või prohvetlikult räägib katmata peaga, häbistab oma pead, sest see on otse sama, kui oleks tema pea paljaks aetud. Sest kui naine ei kata oma pead, siis lõigaku ta ka juuksed maha. Aga et naisel on häbiks juukseid lõigata või pead paljaks ajada, siis ta katku oma pea.*“ (1Ko.11:5-6)

Mõned võivad väita, et tol ajal oli lihtsaslt kombeks niimoodi riides käia, kuid see pole tōsi. Nii Rooma impeeriumis kui ka Kreekas, mille kultuur ka Lāhis-Ida seda regiooni väga tugevalt mõjutas, oli naiste riietus küllaltki lühike ja paljastas nii käsi-varred, jalad kui ka dekolteepiirkonna. Vaid Palestiina ala usklikud naised, kes judaistlikku traditsiooni järgisid, katsid end tagasihoidlikult kinni.

Rabi dr. Menachem M. Brayeri (Yeshiva Ülikooli piiblikirjanduse professori) sõnade kohaselt oli kombeks, et juuditariid kandsid avalikes kohtades peakatteid, mis mõnikord katsid kinni isegi terve näo, jättis vabaks vaid ühe silma.¹⁴⁹ Ta lisas: „*Tanaki ajastul peeti juudi naise katmata juukseid avalikuks solvanguks tema taga-*

149. Brayer, Menachem M. 1986. *The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective*. N.J: Ktav Publishing House, lk 239.

*sihoidlikkusele. Katmata pea kuriteo eest võis teda trahvida 400 zuzimiga.*¹⁵⁰

Kuulus varakristlik teoloog püha Tertullianus (surnud 220 p.Kr.) kirjutas oma tuntud uurimuses „*De virginibus velandis*“¹⁵¹: „Noored naised, te katate oma päid väljas tänavatel, seega peaksite neid katma ka kirikus; te katate oma päid võõraste seas, seega katke neid ka vendade hulgas ...“

Katoliku kiriku seaduste hulgas on tänaseni seadus, mis nõuab, et naised kirikus käies oma pea kataksid.¹⁵² Teatud kristlikes usulahkudes, nagu näiteks amišid ja mennoniidid, katavad naised siiani oma pead.

Koraanis antakse usklikele naistele käsk varjata oma ilu ja katta kinni nii oma pea kui ka rinnaesine: „**Ja ütle usklikele naistele, et nad langetaksid oma pilgud ja hoiaksid oma privaatseid kehaosi, et nad ei näitaks oma ilu (nii loomulikku ilu kui ka ehteid), välja arvatud, mis sellest on ilmne (mis on vajalik – nt silmad, et näha teed) ning et nad tõmbaksid oma khimaarid**¹⁵³ üle oma kaelaava (dekoltee) ja ei näitaks oma ilu ...“ (24:31)

Koraani peatükis Al-Ahzaab (33:59) on välja toodud põhjus, miks naised end kinni katma peavad: nii on võimalik ühiskonnas usklikud naised ära tunda ja nad on sotsiaalse kurja eest kaitstud.

8) Tervitus

Jeesus tervitas oma järgijaid öeldes „Rahu olgu teile“. Johannese

---

150. Brayer, Menachem M. 1986. *The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective*. N.J: Ktav Publishing House, lk 139.

151. „Neitsite looritamisest“

152. Henning, Clara M. 1974. Canon Law and the Battle of the Sexes. R. R. Ruether (Toim), *Religion and Sexism*. New York: Erdmans, lk 272.

153. Juba islamielses ajal kanti araabia naiste seas pearätte, kuid need seoti reeglina kinni kukla tagant. See värs käsib naistel oma rätikud kinnitada eest, et kaetud saaks ka paljas kael ja rind. (Ibn Kathir) *Khimaar* on seega riideese, mis katab naise keha peast rinnani või isegi vöökohani. (Tõlk.)

evangeeliumis on kirjas: „... siis tuli Jeesus ja seisis keset nende seas ja ütles neile: „*Rahu olgu teile!*““ (Jh.20:19) Selline tervitus oli kõigile prohvetitele omane, nagu on kirjas Vana Testamendi raamatutes. Näiteks võib tuua prohvet Taaveti, kes ütles noori mehi Naabali juurde läkitades: „*Ja ütlege mu vennale nõnda: Rahu olgu sinule ja rahu su kojale ja rahu kõigele, mis sul on!*“ (1Sm.25:6)

Koraan õpetab, et kõik, kes sisenevad kellegi kodudesse, peavad rahuga tervitama (24:27) ja samamoodi tervitavad ka inglid neid, kes sisenevad Paradiisi (7:46). Jumal käsib usklike üksteist rahuga tervitada: „**Ja kui tulevad su juurde need, kes usuvad meie värssidesse (märkidesse), siis ütle: „Rahu olgu teiega!**““ (6:54) Seega, kui moslemid üksteist kohtavad, kasutavad nad seda tervitust.

9) Almus

Jeesus kinnitas almuse kohustuslikkust, mis oli tuntud „küm-nise“ nime all ja mille pidi aasta saagi pealt Jumalale tagasi maksma. Vanas Testamendis seisab: „*Sa pead igal aastal andma kümnist kõigest oma külvi saagist, mis su põllul kasvab.*“ (5Mo.14:22)

Ka Koraanis meenutab Jumal usklikele, et nad peaksid saagikoristuse ajal almust andma: „**Ja Tema on see, Kes paneb kasvama nii piiratud kui piiramata aiad ja palmipuud ja erinevate toitute saagid ja oliivid ja granaatõunad, sarnased ja erinevad. Sööge selle viljast, kui see valmib ja makske sellest (vaeste) õigus saagikoristuspäeval. Ja ärge olge pillavad. Tõesti, Talle ei meeldi pillajad.**“ (6:141)

Kohustusliku almuse (araabia keeles *zakaat*) süsteem on islamis väga täpselt paika pandud, erinevate maksumääradega rahale, väärismetallidele, põllumajandussaadustele ja karjale. Samuti on Koraan kindlalt paika pannud need, kellele peaks almust maksma (9:60).

10) Paast

Uue Testamendi kohaselt paastus Jeesus nelikümmend päeva: „Ja kui ta oli paastunud nelikümmend päeva ja nelikümmend ööd, tuli temale viimaks nälg kallale.“ (Mt.4:2).¹⁵⁴ Ka varasemad prohvetid olid nii paastunud. Moosese kohta näiteks on kirjas: „Ja ta oli seal Jehoova juures nelikümmend päeva ja nelikümmend ööd, leiba söömata ja vett joomata, ja ta kirjutas laudade peale seaduse sõnad, need kümme käsusõna.“ (2Mo.34:28)

Koraan annab usklikele käsu regulaarselt paastuda: „**Oo teie, kes te usute, teile on määratud paast, nagu see oli määratud neile, kes olid enne teid, et saaksite jumalakartlikeks.**“ (2:183)

Paastu mõttena on selgelt välja toodud jumalakartlikkuse ja teadlikkuse kasvamine. Vaid Jumal teab, kes tegelikult paastub ja kes mitte. Kes paastu ajal söögist-joogist loobub, on järelikult seda käsku täites jumalakartlik ja Jumalast teadlik. Regulaarne paast suurendab seda teadlikkust ja tunnetust aga veelgi, mis omakorda viib suuremale kuulekusele Jumala seaduse suhtes.

Moslemid paastuvad terve ramadaanikuu¹⁵⁵ päikesetõusust päikeseloojanguni. Prohvet Muhammed on öelnud: „*Parim (vabatahtlik) paast (st väljaspool ramadaanikuud) on mu venna (prohvet) Taarveti oma, kel oli kombeks paastuda ülepäeviti.*“¹⁵⁶

11) Intress

Vana seadust järgides oli ka prohvet Jeesus intressi võtmise ja maksmise vastu, kuna Toora seadus on selgesõnaliselt intressi ära keelanud: „*Oma vennalt ära võta kasu rahalt, elatustarbeilt või*

---

154. Vaata ka Mt.6:16 ja 17:21.

155. Islamikalendri 9. kuu.

156. Khan, Muhammad Muhsin. 1986. *Sabih Al-Bukhari (Arabic-English)*. Lahore: Kazi Publications, köide 3, lk 113-114, nr 200 ja Siddiqi, Abdul Hamid. 1987. *Sabih Muslim, (English Translation)*. Lahore: Sh. Muhammad Ashraf Publishers, köide 2, lk 565, nr 2595.

kõigelt muult, millelt saab võtta kasu.“ (5Mo.23:20)¹⁵⁷

Islami seaduse järgi on intress rangelt keelatud: „**Oo teie, kes te usute, kartke Jumalat ja loobuge sellest, mis veel intressist järel on, kui olete usklikud.**“ (2:278)

Selle jumaliku seaduse täitmiseks on moslemid välja töötanud alternatiivse intressivaba pangandussüsteemi, mis on maailmas tuntud islamipanganduse nime all.

12) Polügaamia

Ei ole mingit tõestust selle kohta, et prohvet Jeesus oleks polügaamia vastu olnud. Kui ta oleks seda teinud, oleks see tähendanud, et ta mõistab hukka eelnevate prohvetite tava. Tooras on mitmeid näiteid prohvetite polügaamsetest abieludest. Prohvet Aabrahamil näiteks oli kaks naist: „*Ja Saarai, Aabrami naine, võttis egiptlanna Haagari, oma ümmardaja, pärast seda kui Abram oli kümme aastat elanud Kaananimaal, ja andis ta oma mehele Aabramile naiseks.*“ (1Mo.16:3)

Prohvet Taaveti kohta on kirjas: „*Ja Taavet jäi Aakise juure Gatti, tema ja ta mehed, igauks oma perega, Taavetil tema kaks naist: jisreellanna Abinoam ja Abigail, karmellase Naabali naine.*“ (1Sa.27:3) Saalomoni kohta on kirjas, et „*Temal oli seitsesada vürstisoost naist ja kolmsada liignaist,*“ (1Ku.11:3) Saalomoni pojalt Rehabeamil ja tema järglastel oli samuti palju naisi: „*Ja Rehabeam armastas Maakat, Absalomi tüdart rohkem kui kõiki oma naisi ja liignaisi; sest ta oli võtnud kaheksateistkümmend naist ja kuuskümmend liignaist; temale sündis kakskümmend kaheksa poega ja kuuskümmend tüdart. Ja Rehabeam määras Abija, Maaka poja, peameheks, vürstiks ta vendade hulgas, sest ta tahtis teda kuningaks tõsta. Ta tegi targasti ning jaotas kõik oma pojad kõigisse Juuda ja Benjaminimaadesse,*

---

157. Samas järgmise värsiga on juudid mitte-juutidele intressiga laenamise seaduslikuks teinud: „*Võõrale sa võid laenata kasu peale, aga oma vennale sa ei tohi laenata kasu peale ...*“ (5Mo.23:21).

kõigisse kindlustatud linnadesse, andis neile rikkalikult toidust ja võttis neile palju naisi.“ (2Aj.11:21)

Toora on isegi täpsustanud pärandi jaotamise polügaamsete abielude puhul: „*Kui mehel on kaks naist, üht ta armastab, aga teist ta vihkab, ja nad sünnitavad temale pojad, niihästi see, keda ta armastab, kui ka see, keda ta vihkab, ja esmasündinud poeg on vihatu oma, siis ei tohi ta päeval, mil ta jaotab oma poegadele pärisosaks seda, mis tal on, pidada esmasündinuks armastatu poega vihatu poja asemel, kes on ju esmasündinu, vaid ta peab vihatu poja tunnustama esmasündinuks, andes temale kaks osa kõigest, mis tal on olemas, sest too on tema mehejõu esmasünnitus; tolle päralt on esmasünniõigus.*“ (5Mo.21:15-16)

Ainus polügaamia piirang oli keeld võtta juba olemasoleva naise kõrvale selle naise õde: „*Ära võta naist liignaiseks tema õele, et paljastada ta häbet tema õe eluajal!*“ (3Mo.18:18)

Talmud soovib võtta maksimaalselt neli naist, nagu oli prohvet Jaakobi tava.¹⁵⁸ Isa Eugene Hillmani sõnade kohaselt „ei ole kusagil Uues Testamendis sõnaselget käsku, et abielu peaks olema monogaamne või sõnaselget polügaamia keeldu.“¹⁵⁹ Ta rõhutab ka, et Rooma kirik keelustas polügaamia, et kristlikku abieluseadust kohandada Kreeka-Rooma kultuuriga, mis lubas vaid ühte seaduslikku naist, samas lubades vabaabielu ja prostitutsiooni.¹⁶⁰

Islam piiras polügaamiat, lubades kuni neli naist korraga tingimusel, et mees kohtleb kõiki oma naisi täpselt võrdselt. Koraanis on kirjas: „**Ja kui te kardate, et ei suuda orbudega õiglaselt käituda, siis abielluge naistega, kes teile meeldivad – kahe,**

---

158. Swidler, Leonard J. 1976. *Women in Judaism: the Status of Women in Formative Judaism*. New York: Scarecrow Press, lk 148.

159. Hillman, Eugene. 1975. *Polygamy Reconsidered: African Plural Marriage and the Christian Churches*. New York: Orbis Books, lk 140.

160. Hillman, Eugene. 1975. *Polygamy Reconsidered: African Plural Marriage and the Christian Churches*. New York: Orbis Books, lk 17.

**kolme või neljaga; kuid kui kardate, et ei suuda (nendega)
õiglaselt käituda, siis vaid ühega ...“ (4:3)**

LÕPPSÕNA

On vaid üks Jumal, kes lõi inimkonna ja saatis neile sõnumi: enda allutamise Ainujumalale, mida araabia keeles nimetatakse *al-islam*. Selle sõnumi sai kõigepealt esimene inimene Maal, seejärel kinnitas Jumal läbi aegade seda prohvetitele, kes tulid peale teda. Islami sõnumi peamine mõte oli, et inimesed peavad kummardama Ainujumalat ning Tema käskudele alluma. Nad peaksid hoiduma Jumala loomingu ükskõik millisel kujul kummardamisest.

Neitsi Maarjast sündinud Jeesus Kristus tegi imesid ning kutsus iisraellasi sama sõnumi juurde – end Jumalale allutama – nagu ka kõik eelnevad prohvetid enne teda. Ta ei olnud Jumal ega „Jumala poeg“, vaid messias, silmapaistev Jumala prohvet. Jeesus ei käskinud iial inimestel end kummardada, vaid kutsus neid teenima Jumalat, keda ta ise teenis. Ta kinnitas Toora seadust, mida prohvet Mooses oli õpetanud. Ta elas Moosese seaduse järgi ning õpetas ka oma jäungreid täpselt nende järgi elama. Enne lahkumist andis ta oma järgijatele teada viimase prohveti, Araabia Muhammedi tulekust ning andis neile käsu tema õpetusi järgida.

Kui Jeesus oli siitilmast lahkunud, muutsid järeltulevad põlvkonnad tema õpetust ja tõstsid ta Jumala staatusesse. Kuus sajandit hiljem aga kuulutas viimane prohvet – Muhammed – taas kord Jumala igivana sõnumit, mis on säilinud Jumala viimases ilmutuses – Koraanis. Islam kätkeb endas ka paljusid Moosese seadusi, mis on nende originaalkujul Koraanis taas ilmunud.

Islam tunnistab kõiki Jumala prohveteid. Kui ajahammas on nende sõnumit rikkunud, siis Koraan kui viimane Jumala sõnum on ka eelnevate prohvetite sõnumi uuesti puhastanud ning sellele uue elu andnud. Seadused, mida moslemid tänapäeval järgivad, on palju lähedasemad Jeesuse järgitud seadustele kui tänapäevased kristlikud seadused.

Armastus ja austus Jeesuse vastu on osa islamist. Jumal rõhutab Jeesusesse uskumise olulisust mitmetes kohtades Koraanis, näiteks: „**Ja Raamatu Rahvaste hulgas nad tõesti kõik usuvad temasse enne ta surma. Ja Ülestõusmispäeval on ta nende vastu tunnistajaks.**“ (4:159)

Isegi Jeesuse tagasitulek, mida kristlased ootavad, on osa islamiusust. Kuid ta ei tule maailma üle kohut mõistma, nagu tänapäeva kristlased usuvad, sest kohtumõistmine kuulub vaid Jumalale. Koraan õpetab meile, et juudid ei tapnud Jeesust, vaid selle asemel tõstis Jumal ta elusalt taevasse: „**Ja nad ütlesid: „Me tapsime Messias Jeesuse, Maarja poja, Jumala sõnumitooja.” Nad ei tapnud teda, ega löönud teda ka risti, vaid see näis neile nii ning need, kes seda ei usu, on täis kahtlusi. Neil ei ole kindlaid teadmisi, nad järgivad vaid oletusi. Tõesti, nad ei tapnud teda.**“ (4:157)

Muu hulgas on prohvet Muhammed prohvet Jeesuse tagasituleku kohta öelnud järgnevat: „*Minu ja Jeesuse vahel ei saa olema ühtki prohvetit ja ta tuleb tagasi. Kui ta tuleb, siis tunnete te teda: ta on hea kehaehituse ja õhetava palgega mees, kes tuleb alla, kandes kahes tükis rõivastust. Ta juuksed näivad märjad, kuigi vesi pole neid puudutanud. Ta võitleb inimeste vastu, et islamit (Jumala tahte allumist) kehtima panna; ta lõhub risti, tapab sead ja tühistab žizja.*¹⁶¹ Tema ajal hävitab Jumal kõik usud peale islami ja Antikristus tapetakse. Jeesus jääb Maale 40ks aastaks ja kui ta sureb, siis palvetavad moslemid tema eest surnupalve.“

161. Maks, mida võetakse islamiriigis elavatelt kristlastelt ja juutidelt *zakaat* ja militaarkaitse asemel (kuna mitte-moslemeid ei saa sundida maksma religioosset moslemite maksu - *zakaat*).

Jeesuse tagasitulek on üks Viimse Kohtupäeva saabumise märke.

KASUTATUD KIRJANDUS

Al-Qurtubi. *Tafsir Al-Qurtubi*.

Arberry, Arthur J. 1980. *The Koran Interpreted*. London: George Allen & Unwin.

Ash-Shawkani, Muhammad. *Fath ul-Qadir*.

Barr, James. 1988. Abba Isn't 'Daddy'. *Journal of Theological Studies*, köide 39.

Barr, James. 1988. Abba, Father. *Theology*, köide 91, nr 741.

Brayer, Menachem M. 1986. *The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective*. N.J: Ktav Publishing House.

Bucaille, Maurice. 1980. *The Quran and Modern Science*. Riyadh: Al-Badiah.

Burton, John. 1994. *An Introduction to the Hadith*. UK: Edinburgh University Press.

Burton, John. 1977. *The Collection of the Qur'an*. Cambridge: Cambridge University Press.

Buttrick, George A., Keith R. Crim, 1982. *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. USA: Abingdon Press.

Cragg, Kenneth. 1973. *The Mind of the Qur'an*. London: George Allen & Unwin.

Deedat, Ahmed. *Christ in Islam*. Durban, South Africa: The

Islamic Propagation Centre.

Dunn, James. 1980. *Christology in the Making*. London: SCM Press ja Philadelphia: Westminster Press.

Elliott, dr. J. K. 10.09.1987. Checking the Bible's Roots. *The Times*.

France, R.T. 18.12.1995. *Time*

Friedman, Richard. 1987. *Who Wrote the Bible?* USA: Summit Books.

Funk, Robert W., Roy W. Hoover & The Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels*. New York: Polebridge Press, Macmillan Publishing Co.

Gibb, H.A.R. & J.H. Kramers. 1953. *Shorter Encyclopaedia of Islam*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Graham, William. 1993. *Beyond the Written Word*. UK: Cambridge University Press.

Hamidullah, Mohammed. *Muhammad Rasullullah*. Lahore, Pakistan: Idara-e-islamiat.

Hasan, Ahmad. 1987. *Sunan Abu Darwud (English)*. Lahore: Sh. Muhammad Ashraf Publishers.

Hastings, J. 1963. *Dictionary of the Bible*. New York: Chas. Scribner's Sons.

Hebblethwai, Brian. 1987. *The Incarnation*. England: Cambridge University Press.

Henning, Clara M. 1974. Canon Law and the Battle of the Sexes. R. R. Ruether (Toim), *Religion and Sexism*. New York: Erdmans

Hick, John. 1977. *The Myth of God Incarnate*. London: SCM Press Ltd.

Hick, John. 1993. *The Metaphor of God Incarnate*. London: SCM

Press Ltd.

Hillman, Eugene. 1975. *Polygamy Reconsidered: African Plural Marriage and the Christian Churches*. New York: Orbis Books.

Hornby, A.S. 1989. *The Oxford Advanced Learner's Dictionary*. England: Oxford University Press.

Khan, Muhammad Muhsin. 1986. *Sahih Al-Bukhari (Arabic-English)*. Lahore: Kazi Publications.

Lamsa, Georg M. 1963. *Gospel Light*. Philadelphia: Holman Co.

MacCoby, Hyam. 1987. *The Myth-maker: Paul and the Invention of Christianity*. New York: Harper & Row.

Mayfield, Joseph H. 1965. *Beacon Bible Commentary*. Kansas City: Beacon Hill Press.

Moule, C.F.D. 1977. *The Origin of Christology*. UK: Cambridge University Press.

Mufassir, Sulayman Shahid. 1973. *Biblical Studies from a Muslim Perspective*. Washington: The Islamic Center.

Mufassir, Sulayman Shahid. 1980. *Jesus, A Prophet of Islam*. Indianapolis: American Trust Publications.

News & World Report. 01.07.1991.

Nicholson, Reynold A. *Literary History of the Arabs*. Cambridge: Cambridge University Press.

O Lord, Who Wrote Thy Prayer? 31.10.1988. *Newsweek*.

Philips, Abu Ameenah Bilal. 1995. *The Purpose of Creation*. Sharjah, U.A.E.: Dar Al Fatah.

Phillips, John B. 1958. *The New Testament in Modern English*. London: G. Bles.

Ramsey, Michael. 1980. *Jesus and the Living Past*. UK: Oxford

University Press.

Ruether, Rosemary R. 1974. *Religion and Sexism: Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions*. New York: Simon and Schuster.

Smith, Alan H. (Toim). 1984. *Encyclopedia Americana*, Danbury: Grolier.

Spray, Lisa. 1987. *Jesus*. Tucson, AZ: Renaissance Productions.

Siddiqi, Abdul Hamid. 1987. *Sahih Muslim, (English Translation)*. Lahore: Sh. Muhammad Ashraf Publishers.

The Daily News. 25.06.1984.

The Holy Bible: Revised Standard Version. 1982. USA: Oxford University Press.

The New Encyclopaedia Britannica, 15. väljaanne. 1991. Chicago: Encyclopaedia Britannica.

The World Book Encyclopedia. 1987. Chicago: World Book.

Eesti keelde tõlkimisel kasutatud:

Koraani tähenduse tõlge: Kätlin Hommik-Mrabte

Piibli tõlge: *Piibel: Vana ja Uus Testament*. 1991. Helsinki: Soome Piibliselts.